

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Центр підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів
Кафедра політичних теорій

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему:
«ЕНЕРГЕТИЧНІ КОНФЛІКТИ ЯК ФАКТОР ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ
ГЛОБАЛЬНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ»

Виконав: здобувач вищої освіти 2
курсу заочної форми навчання
галузь знань 28 – «Публічне
управління та адміністрування»
спеціальність 281 – «Публічне
управління та адміністрування»
Канін Денис Євгенович
Керівник – д.і.н., проф. Кормич Л.І.
Рецензент–
д.політ.н., проф. Вітман К.М.

АНОТАЦІЯ
на магістерську роботу Каніна Дениса Євгеновича
на тему «Енергетичні конфлікти як фактор дестабілізації
глобального сталого розвитку»

Магістерський дослідницький проект на здобуття кваліфікаційного ступеня магістр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2025.

Магістерське дослідження присвячене комплексному аналізу енергетичних конфліктів як ключового чинника, що впливає на стабільність міжнародної системи, економічний розвиток держав і досягнення глобальних цілей сталого розвитку. В умовах посилення конкуренції за природні ресурси, геополітичної напруги та трансформації енергетичних ринків, питання енергетичної безпеки та енергетичної взаємозалежності набувають стратегічного значення для політики більшості країн світу.

У дослідженні розкрито теоретико-методологічні засади формування світового енергетичного ринку, його структуру, динаміку розвитку та роль у сучасній системі міжнародних економічних відносин. Особливу увагу приділено аналізу сутності й класифікації енергетичних ресурсів, які виступають об'єктами як економічної взаємодії, так і політичного протистояння. Визначено основні типи енергетичних ресурсів — викопні, відновлювані та альтернативні, а також показано тенденції їх використання у контексті забезпечення енергетичної незалежності держав. Окреслено ключові підходи до регулювання світових енергетичних ринків, які ґрунтуються на поєднанні економічних, правових і політичних механізмів, що забезпечують збалансування інтересів виробників і споживачів енергоресурсів.

У другому розділі досліджено геополітичні та економічні чинники виникнення енергетичних конфліктів у сучасному світі. Показано, що боротьба за контроль над джерелами енергії, маршрутами транспортування

та ринками збуту енергоресурсів є одним із ключових драйверів конфліктних процесів у міжнародній політиці. Розкрито взаємозв'язок між енергетичними ресурсами та зовнішньополітичними стратегіями держав, насамперед провідних гравців світового енергетичного ринку — США, Китаю, Російської Федерації, країн Європейського Союзу та держав Близького Сходу.

Зазначено, що енергетичні конфлікти мають багатовимірний характер, оскільки поєднують економічні, політичні, екологічні та безпекові компоненти. Вони впливають не лише на глобальні ринки, а й на внутрішню стабільність окремих країн, провокуючи соціальні кризи, політичну поляризацію та економічні дисбаланси. У роботі наведено типологію сучасних енергетичних конфліктів — ресурсних, транзитних, технологічних та екологічних, а також здійснено оцінку їхніх наслідків для регіональної та світової безпеки.

Особливу увагу приділено аналізу енергетичних криз останнього десятиліття, зокрема конфліктам навколо постачання газу до Європи, протистоянню в галузі нафти на Близькому Сході та конкурентній боротьбі за домінування у сфері «зеленої» енергетики. Визначено, що енергетичні конфлікти дедалі більше набувають гібридного характеру, поєднуючи економічний тиск, інформаційні кампанії та технологічні обмеження, що ускладнює їхнє врегулювання традиційними дипломатичними засобами.

У третьому розділі розглянуто вплив енергетичних конфліктів на глобальний сталий розвиток, визначено їхні наслідки для економічної, соціальної та екологічної складових світової системи. Підкреслено, що енергетичні протистояння підривають основи міжнародної співпраці, гальмують перехід до низьковуглецевої економіки та створюють бар'єри для реалізації міжнародних кліматичних угод. Обґрунтовано, що сталий розвиток неможливий без забезпечення енергетичної безпеки, диверсифікації джерел енергії та формування нової культури енергоспоживання, заснованої на принципах ефективності й відповідальності.

Досліджено концепцію енергетичної безпеки як складової глобальної стратегії сталого розвитку, що охоплює економічний, екологічний і політичний виміри. Розкрито зміст міжнародних ініціатив у сфері енергетичного партнерства та співпраці, спрямованих на мінімізацію ризиків енергетичних конфліктів і підвищення рівня глобальної стабільності.

Визначено основні механізми врегулювання енергетичних конфліктів, серед яких: міжнародно-правові інструменти, посередницькі процедури, багатосторонні переговори, розвиток міждержавних енергетичних союзів і організацій. Значну увагу приділено перспективам розвитку відновлюваної енергетики як альтернативи традиційним ресурсам, що може стати основою енергетичної незалежності та стабільного розвитку у XXI столітті.

У висновках узагальнено результати проведеного аналізу, систематизовано теоретичні підходи до розуміння природи енергетичних конфліктів та визначено шляхи підвищення ефективності глобального енергетичного управління. Наголошено, що подолання енергетичних суперечностей можливе лише за умови поєднання зусиль держав, міжнародних організацій та приватного сектору на основі принципів солідарності, взаємної відповідальності й дотримання екологічних стандартів.

Магістерська робота має теоретичну і практичну значущість. Вона може бути використана для подальших наукових досліджень у галузі міжнародної енергетичної політики, економічної безпеки та сталого розвитку, а також як аналітична база для формування державних стратегій енергетичної стабільності та зовнішньополітичних рішень.

Ключові слова: енергетичні конфлікти, глобальний сталий розвиток, енергетична безпека, світовий енергетичний ринок, геополітика енергоресурсів, відновлювана енергетика, міжнародна безпека.

Abstract
for the master's thesis of Kanin Denis Yevgenyevich
on the topic «Energy conflicts as a factor of destabilization of global
sustainable development»

Master's research project for obtaining the qualification degree of Master in specialty 281 «Public management and administration». - National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2025.

The master's thesis is devoted to a comprehensive study of energy conflicts as a crucial factor influencing the stability of the international system, the economic development of states, and the achievement of global sustainable development goals. In the context of increasing competition for natural resources, geopolitical tension, and the transformation of energy markets, the issue of energy security and energy interdependence has become strategically significant for the policies of most countries.

The research reveals the theoretical and methodological foundations of the development of the global energy market, its structure, dynamics, and its role within the modern system of international economic relations. Particular attention is paid to analyzing the concept, essence, and classification of energy resources, which serve as objects of both economic interaction and political confrontation. The main types of energy resources — fossil, renewable, and alternative — are defined, and the trends in their use in the context of ensuring states' energy independence are identified. The study outlines the key approaches to regulating global energy markets, based on a combination of economic, legal, and political mechanisms that ensure a balance of interests between producers and consumers of energy resources.

The second section of the thesis explores the geopolitical and economic factors contributing to the emergence of energy conflicts in the modern world. It demonstrates that the struggle for control over energy sources, transportation routes, and energy markets is one of the main drivers of conflict processes in international politics. The interrelationship between energy resources and the foreign policy strategies of leading players in the global energy market — the United States, China,

the Russian Federation, the European Union, and Middle Eastern countries — is analyzed.

Energy conflicts are characterized as multidimensional phenomena that combine economic, political, environmental, and security components. They affect not only global markets but also the internal stability of individual states, provoking social crises, political polarization, and economic imbalances. The study provides a typology of contemporary energy conflicts — resource-based, transit, technological, and environmental — and evaluates their consequences for regional and global security.

Particular attention is devoted to the analysis of energy crises of the last decade, such as the conflicts surrounding gas supplies to Europe, oil-related confrontations in the Middle East, and competitive struggles for dominance in the field of renewable energy. It is determined that modern energy conflicts are increasingly acquiring a hybrid nature, combining economic pressure, information campaigns, and technological restrictions, which complicates their resolution through traditional diplomatic means.

The third section examines the impact of energy conflicts on global sustainable development, outlining their consequences for the economic, social, and environmental components of the world system. It is emphasized that energy confrontations undermine the foundations of international cooperation, slow down the transition to a low-carbon economy, and create barriers to the implementation of international climate agreements. The study argues that sustainable development is impossible without ensuring energy security, diversifying energy sources, and forming a new culture of energy consumption based on efficiency and responsibility.

The concept of energy security is explored as an integral part of the global sustainable development strategy, encompassing economic, environmental, and political dimensions. The paper highlights international initiatives in the field of energy partnership and cooperation aimed at minimizing the risks of energy conflicts and enhancing global stability.

The thesis identifies the main mechanisms for resolving energy conflicts, including international legal instruments, mediation procedures, multilateral

negotiations, and the development of intergovernmental energy alliances and organizations. Considerable attention is given to the prospects for renewable energy development as an alternative to traditional resources, which can become the foundation of energy independence and sustainable progress in the twenty-first century.

The conclusions summarize the results of the analysis, systematize theoretical approaches to understanding the nature of energy conflicts, and identify ways to improve the effectiveness of global energy governance. It is emphasized that overcoming energy-related contradictions is possible only through the joint efforts of states, international organizations, and the private sector, based on the principles of solidarity, mutual responsibility, and compliance with environmental standards.

The master's research has both theoretical and practical significance. It can be used for further academic studies in the fields of international energy policy, economic security, and sustainable development, as well as serve as an analytical foundation for forming state strategies in energy stability and for making informed foreign policy decisions.

Keywords: energy conflicts, global sustainable development, energy security, world energy market, geopolitics of energy resources, renewable energy, international security.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО РИНКУ.....	9
1.1. Поняття, сутність та класифікація енергетичних ресурсів.....	9
1.2. Методологічні аспекти організації і регулювання світових енергетичних ринків.....	21
<i>Висновки до розділу.....</i>	<i>31</i>
 РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ У СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ ТА ЕКОНОМІЦІ.....	34
2.1. Геополітичні та економічні чинники виникнення енергетичних конфліктів.....	34
2.2. Особливості сучасних енергетичних конфліктів та їхні наслідки для регіональної та світової безпеки.....	39
<i>Висновки до розділу.....</i>	<i>53</i>
 РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ЕНЕРГЕТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ НА ГЛОБАЛЬНИЙ СТАЛИЙ РОЗВИТОК І ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ ...	57
3.1. Енергетична безпека як складова глобальної стратегії сталого розвитку.....	57
3.2. Механізми врегулювання енергетичних конфліктів і перспективи розвитку відновлюваної енергетики.....	67
<i>Висновки до розділу.....</i>	<i>77</i>
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85

ВСТУП

Сучасний світовий розвиток дедалі частіше стикається з викликами, що виникають у сфері енергетики. Енергетичні ресурси, які забезпечують функціонування економік та життєдіяльність суспільства, водночас стають інструментом політичного та військового тиску. Це підкреслює, що енергетичні конфлікти набувають статусу глобального фактора дестабілізації, який впливає не лише на окремі держави, а й на регіональні та міжнародні системи безпеки й розвитку. Енергетична залежність, конкуренція за ресурси та контроль за шляхами їх постачання стають причиною загострення відносин між країнами, формуючи нову картину світової політики.

В умовах відкритого військового протистояння Російської Федерації проти України особливо чітко проявилася роль енергетики як засобу тиску. Руйнування енергетичної інфраструктури, обмеження постачання нафти та газу, маніпуляції з цінами стали не лише елементами воєнної стратегії, а й засобами глобального шантажу. Це зумовило необхідність для багатьох держав переглянути підходи до забезпечення енергетичної безпеки, актуалізувало питання диверсифікації постачальників і розвитку відновлюваної енергетики. Таким чином, війна проти України стала каталізатором глибинних трансформацій у сфері міжнародного енергетичного співробітництва.

У цьому контексті міжнародна комунікація та співпраця набувають ключового значення. Країни світу, об'єднавшись у відповідь на виклики енергетичної та воєнної безпеки, закладають підґрунтя для нового рівня партнерства. Співпраця у сфері енергетики виходить за межі суто економічного виміру й охоплює безпекову, технологічну та екологічну складові. Особливої актуальності набуває діяльність міжнародних організацій, таких як ООН, ЄС, НАТО та Міжнародне енергетичне агентство, які створюють майданчики для колективних рішень і формування стратегій

захисту від енергетичних криз. Саме через ці механізми міжнародна спільнота прагне протидіяти використанню енергоресурсів як зброї та забезпечувати умови для сталого розвитку.

Водночас, енергетичні конфлікти мають ще один вимір – екологічний та соціальний. Нестабільність у сфері постачання енергоресурсів спричиняє зростання вартості життя, створює передумови для соціальної напруги та політичної дестабілізації. Використання традиційних джерел енергії без урахування екологічних наслідків призводить до поглиблення кліматичних проблем, що на пряму суперечить завданням сталого розвитку. Таким чином, енергетичні конфлікти стають бар'єром для реалізації глобальних стратегій у сфері охорони довкілля, захисту прав людини та зміцнення міжнародного економічного порядку.

Важливим аспектом подолання цих викликів є формування багатосторонніх угод і стратегічних партнерств, які дозволяють країнам-учасникам виробляти спільні рішення. Прикладами таких угод можна назвати Паризьку кліматичну угоду, ініціативи ЄС у сфері «зеленої енергетики» та міжнародні домовленості щодо нерозповсюдження ядерних технологій у військових цілях. Такі ініціативи забезпечують взаємну довіру, знижують ризики конфліктів і сприяють створенню стабільного міжнародного порядку, заснованого на балансі інтересів і колективній відповідальності.

Отже, енергетичні конфлікти постають як один із ключових викликів сучасності, що загрожує глобальному сталому розвитку. Їхній вплив проявляється у військовій, економічній, соціальній та екологічній сферах, що потребує системної реакції з боку міжнародної спільноти. Усвідомлення масштабності цих викликів формує потребу у створенні нових моделей співробітництва, які поєднують дипломатичні ініціативи, інноваційні технології та екологічно орієнтовану політику. Саме таке поєднання може стати основою для досягнення стабільності, безпеки та сталого розвитку у глобальному вимірі.

Звертаючись до наукових праць, присвячених міжнародної співпраці між Україною та НАТО варто виокремити ґрунтовні дослідження таких науковців, як: Л. Кормич, Е. Мамонтова, К. Вітман, В. Краснопольська, М. Донченко, А. Яцків, Ю. Завгородня, А. Сичова та ін. І хоча й існують певні напрацювання в даному напрямку, але й з часом з'являються нові виклики для міжнародних домовленостей та гарантій безпеки, як потреба в нових підходах до розуміння та реакції на виклики військової агресії та міжнародної безпеки.

Серед робіт європейських та американських політологів, присвячених дослідженню стану та перспектив співробітництва України з НАТО, можна визначити наукові праці таких авторів, як: О. Кнутсен, Т. Букволл, Й. Стьордал, Дж. Шерр, М. Франко, Ф. Камерон, П. Клеппе, Р. Фройденштайн та інші.

Об'єктом дослідження є система міжнародних енергетичних відносин у контексті глобального сталого розвитку. **Предметом** виступають енергетичні конфлікти, їхні причини, динаміка та вплив на політичну, економічну й екологічну стабільність у світі.

Метою дослідження є виявлення сутності та особливостей енергетичних конфліктів у сучасному світі, аналіз їхнього впливу на процеси глобального сталого розвитку та визначення можливих механізмів мінімізації дестабілізуючих наслідків.

Відповідно до сформованої мети необхідно вирішити наступні **завдання** досліджуваної теми:

- охарактеризувати теоретичні засади розвитку світового енергетичного ринку;
- проаналізувати поняття, сутність та типологію енергетичних ресурсів;
- визначити методологічні аспекти організації і регулювання світових енергетичних ринків;

- окреслити енергетичні конфлікти у світовій політиці та економіці;
- продемонструвати геополітичні та економічні чинники виникнення енергетичних конфліктів;
- проаналізувати особливості сучасних енергетичних конфліктів та їхні наслідки для регіональної та світової безпеки;
- визначити вплив енергетичних конфліктів на глобальний сталий розвиток і шляхи їх подолання;
- оцінити енергетичну безпеку як складову глобальної стратегії сталого розвитку;
- охарактеризувати механізми врегулювання енергетичних конфліктів і перспективи розвитку відновлюваної енергетики.

Наукова новизна даної роботи полягає у тому, що:

розкрито нові підходи до аналізу енергетичних конфліктів як комплексного чинника, що поєднує економічні, політичні та екологічні загрози для глобальної безпеки;

удосконалено теоретичне визначення поняття «енергетичний конфлікт» через його розгляд у системі міжнародних відносин і сталого розвитку;

обґрунтовано взаємозв'язок між енергетичною безпекою та глобальними цілями сталого розвитку, визначено роль енергетичних криз у порушенні балансу міжнародної співпраці;

запропоновано концептуальну модель запобігання енергетичним конфліктам на основі принципів енергетичної диверсифікації, міжнародної солідарності та екологічної відповідальності.

Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, що забезпечують комплексний підхід до вивчення природи енергетичних конфліктів та їхнього впливу на глобальні процеси сталого розвитку.

Для досягнення поставленої мети застосовано системний та логіко-діалектичний підходи, які дозволили розглядати енергетичні конфлікти як

багатовимірне явище, що формується під впливом економічних, політичних і екологічних чинників.

У ході дослідження використано такі методи:

абстрактно-логічний – для уточнення понятійного апарату, формулювання визначень «енергетичний конфлікт», «енергетична безпека» та «сталий розвиток»;

історичний – для аналізу еволюції енергетичних конфліктів у контексті міжнародних відносин, виявлення закономірностей їх виникнення та наслідків;

методи аналізу, синтезу та логічного узагальнення – для систематизації наукових підходів до проблеми енергетичної безпеки та визначення основних факторів дестабілізації глобального розвитку;

порівняльно-аналітичний метод – для вивчення особливостей енергетичних конфліктів у різних регіонах світу та визначення спільних рис і відмінностей у механізмах їх подолання;

систематизації та моделювання – для розробки концептуальної моделі запобігання енергетичним конфліктам у контексті забезпечення сталого розвитку.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що сформульовані теоретичні положення та аналітичні висновки можуть бути використані:

при розробці національних стратегій енергетичної безпеки та документів із питань сталого розвитку;

для удосконалення механізмів міжнародного енергетичного співробітництва, спрямованих на запобігання конфліктам у сфері доступу до енергоресурсів;

у процесі підготовки фахівців з міжнародних відносин, енергетичної політики та екологічної безпеки;

як аналітична база для державних органів та міжнародних організацій при оцінюванні ризиків, пов'язаних з енергетичними кризами;

для подальших наукових досліджень, що стосуються взаємозв'язку між енергетичною безпекою, геополітичною стабільністю та сталим розвитком.

Магістерська робота складається з 3 розділів, які підрозділяються на підрозділи, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО РИНКУ

1.1. *Поняття, сутність та класифікація енергетичних ресурсів*

На початку XXI століття, під впливом процесів глобалізації та інтеграції світових економік, більшість держав опинилися у взаємозалежності від енергоресурсів, що становлять основу функціонування світового енергетичного ринку. Ключовими енергетичними ресурсами сучасної економіки виступають вугілля, нафта, природний газ та інші джерела енергії. Водночас кожен із відомих первинних енергетичних ресурсів, поряд із перевагами, характеризується низкою обмежень, серед яких — невідновлюваність запасів, ускладнення та зростання вартості видобутку у зв'язку з виснаженням великих родовищ, висока вартість зберігання, а також значні витрати, пов'язані з транспортуванням до кінцевих споживачів.

Згідно з визначенням, наведеним у Вільній енциклопедії, енергетичні ресурси (ЕР, енергоресурси) — це «джерела енергії, матеріальні об'єкти, у яких зосереджено енергію, придатну для практичного використання людиною» [9]. Робоча група з правового регулювання Регіональної асоціації органів регулювання енергетики (ERRA) трактує поняття енергетичних ресурсів у максимально широкому сенсі — як усе, що може бути використане суспільством у якості джерела енергії [46].

Сучасний рівень розвитку науки забезпечує наявність технологій перетворення енергії, що зумовлює уточнення у визначенні поняття енергетичного ресурсу: ним може виступати носій енергії як природного походження, так і штучно створений або активований, придатний для використання сьогодні чи потенційно корисний у майбутньому.

Відповідно до Закону України «Про енергозбереження», паливно-енергетичні ресурси визначаються як «сукупність усіх природних та перетворених видів палива і енергії, що використовуються у національному господарстві» [1]. У цьому ж нормативно-правовому акті вводиться поняття

вторинного енергетичного ресурсу, під яким розуміють «продукти — можливі джерела енергії, що отримані як відходи виробництва і споживання або побічні продукти технологічних процесів, не пов'язаних із виробництвом енергетичних ресурсів відповідного виду, які можуть бути частково чи повністю використані для енергопостачання інших процесів» [10].

Крім того, законодавством визначено категорію нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії, до яких належать «джерела, що постійно існують або періодично виникають у навколишньому природному середовищі у вигляді потоків енергії Сонця, тепла Землі, вітру, енергії річок, морів, океанів і біомаси» [1].

Енергетичні ресурси виконують роль сировинної бази для виробництва енергоносіїв, енергопродукції та енерготоварів, які становлять об'єкти обігу на енергетичному ринку.

Класифікація енергетичних ресурсів здійснюється за різними критеріями, серед яких одним із базових є критерій походження. Відповідно до нього, розрізняють:

Первинні енергетичні ресурси — природного походження, які формуються з водних, кліматичних і космічних потоків енергії, що забезпечують їй безперервний обіг. Геологічні ресурси при цьому виступають як депонована форма енергії.

Вторинні енергетичні ресурси — результат діяльності людини у процесі матеріального виробництва; це відходи, побічні або проміжні продукти технологічних процесів, які можуть бути використані як джерела енергії.

Класифікація енергетичних ресурсів може здійснюватися за низкою науково обґрунтованих критеріїв, що відображають їх природну, економічну, технологічну та соціальну специфіку.

Варто відзначити критерій відновлюваності (відтворюваності), а саме: за цим критерієм енергетичні ресурси поділяють на поновлювані (відтворювані), частково поновлювані та невідновлювані (невідтворювані).

До поновлюваних ресурсів належать практично невичерпні водні, кліматичні та космічні джерела енергії: гідравлічна енергія річок, механічна (вітрова), теплова (сонячна, геотермальна), а також енергія припливів і відпливів. За умови подальшого розвитку технологій, до потенційно невичерпних джерел енергії можуть бути віднесені термоядерна та атомна енергія, отримана шляхом перетворення швидких нейтронів. Частково відновлювані ресурси представлені торфом, біомасою (переважно рослинного походження) та продуктами її переробки [67, с.39].

До невідновлюваних енергетичних ресурсів належать геологічні джерела енергії:

- органічного походження, формування яких відбувалося протягом мільйонів років у певні геологічні епохи (вугілля, нафта, природний газ, горючі сланці, бітумінозні породи);
- радіоактивні (уранові) руди, що слугують джерелом ядерної енергії, отриманої внаслідок перетворення теплових нейтронів.

Варто відзначити, критерій використання (доступності та затребуваності). За цим критерієм розрізняють [9]:

потенційні енергетичні ресурси — ті, що існують на певній території, але ще не залучені до господарського використання;

реальні енергетичні ресурси — ті, що активно використовуються людиною для задоволення особистих потреб або у процесі суспільного виробництва.

Також, існують критерії рівня та масштабу освоєння. За цим критерієм виділяють[9]:

- традиційні енергетичні ресурси, переважно невідновлюваного характеру (нафта, газ, вугілля);
- альтернативні енергетичні ресурси, що охоплюють передусім поновлювані й вторинні види енергії (сонячна, вітрова, біоенергія тощо).

Окрім цього, важливий критерій економічності використання. Енергетичні ресурси можна класифікувати за економічною доцільністю їх використання[9]:

- валовий ресурс — теоретично можлива кількість енергії, яку можна отримати з певного джерела;
- технічний ресурс — частина валового ресурсу, що може бути використана з урахуванням сучасного рівня техніко-технологічного розвитку;
- економічний ресурс — обсяг енергії, виробництво якої є економічно доцільним і рентабельним.

Критерій способу використання. Залежно від способу використання та збереження чи зміни первинної форми енергії, виділяють[9]:

паливні енергетичні ресурси (органічне паливо, матеріали, що підлягають розщепленню);

непаливні ресурси (гідроенергія, сонячна, геотермальна, вітрова енергія);

облагороджені (збагачені) та перероблені ресурси — продукти енергетичної переробки (нафтопродукти, збагачене вугілля, кокс, брикети тощо);

перетворені ресурси — енергія у вторинних формах (електрична, теплова, коксовий газ, газ нафтопереробки, рідке паливо, отримане з низько якісного вугілля).

Критерій способу отримання споживачем. Залежно від характеру доступу до джерела енергії, розрізняють[9]:

покупні енергетичні ресурси — ті, що набуваються через ринок (вугілля, нафта, природний газ, атомна енергія);

непокупні енергетичні ресурси — локальні джерела, що використовуються безпосередньо споживачами (деревне вугілля, дрова, біомаса, гній, відходи сільського господарства).

Звичайно, для забезпечення життєдіяльності населення та функціонування промислового виробництва людство використовує теплову й електричну енергію, що є результатом переробки або перетворення, переважно, природних невідновлюваних енергетичних ресурсів та гідроенергії річок. Такі джерела енергії класифікуються як традиційні енергетичні ресурси. Протягом тривалого історичного періоду основними видами енергоносіїв виступали вугілля та торф.

Сучасний світовий енергетичний ринок є одним із ключових сегментів глобальної економіки, розвиток якого підпорядковується загальним закономірностям світового господарського розвитку, проте має власну специфіку. Це зумовлює необхідність наукового аналізу особливостей становлення та еволюції міжнародних ринків енергетичних продуктів — насамперед вугілля, нафти та природного газу. У структурі сучасного світового енергетичного балансу саме ці викопні енергоносії займають домінуючу частку. Тому для розуміння закономірностей використання різних видів енергії важливим є розгляд теоретичних аспектів формування глобального ринку енергоресурсів[12].

Варто зазначити, що ринки енергетичних товарів сформувалися значно пізніше, ніж ринки продукції інших секторів світового господарства. Зокрема, становлення світового ринку зернових культур (особливо пшениці) [55] та текстильних виробів [42] дослідники відносять до початку XVIII століття.

До XIX століття основним джерелом енергії у світі залишалася деревина. Однак промислова революція та винахід парової машини спричинили різке зростання попиту на вугілля як на основне паливо для промисловості та транспорту. Подальше поширення двигунів внутрішнього згоряння зумовило інтенсивний розвиток нафтовидобутку, а також збільшення використання природного газу [38]. У цей період важливе місце в енергетичному балансі почали займати гідроенергетика та, згодом, ядерна енергетика.

Перший міжнародний ринок енергетичних товарів — ринок вугілля — почав формуватися у XIX столітті. У другій половині цього століття Сполучені Штати Америки, які вступили в етап індустріалізації, перетворилися з імпортера вугілля на його експортера [47]. Водночас провідна роль на світовому ринку вугілля належала Великій Британії, що істотно збільшила обсяги експорту — з 200 тис. тонн у 1800 році до 33 млн тонн у 1887 році [43].

Перший етап (1860–1930 рр.) характеризувався інтенсивним зростанням попиту на енергію — у 4,3 раза — при одночасному потроєнні середнього світового виробництва енергії на душу населення [37]. Цей період ознаменувався масштабним переходом від використання дров і м'язової сили тварин до застосування вугілля як основного енергоносія та розвитку парових технологій. Важливим досягненням цього етапу стало створення систем передачі електроенергії на значні відстані, що сприяло становленню електротехнічної промисловості. Електричні машини започаткували революційні зміни у стаціонарній енергетиці, забезпечивши формування потужних централізованих енергосистем, які використовували різноманітні типи енергетичних ресурсів.

Другий етап (1930–1980 рр.) відзначався подальшим розширенням виробництва енергоресурсів — у 4,1 раза — та подвоєнням середньодушового виробництва енергії. Провідною тенденцією цього періоду стало домінування нафти у структурі енергетичного виробництва: її частка зросла з 11 % до 47 % у 1975 році. Активно розвивалися нові нафтовидобувні регіони, зокрема морські акваторії [37]. На технологічному рівні цей етап характеризувався масовим поширенням двигунів внутрішнього згоряння, що зумовило індустріалізацію транспорту. Винахід і вдосконалення реактивних двигунів стимулювали розвиток авіації та зростання попиту на авіаційне паливо. У цей період також сформувалися сучасна газотранспортна система та газова промисловість як окрема галузь енергетики.

Третій етап (1980–2010 рр.) вирізняється швидкими циклічними трансформаціями у світовій енергетиці, які супроводжувалися поступовою структурною еволюцією та зменшенням частки нафти у глобальному енергобалансі. Відбулося активне зростання ролі екологічно чистіших джерел — природного газу та відновлюваних видів енергії. Освоєння ядерної енергетики з можливістю створення замкненого паливного циклу відкрило доступ до нових енергетичних резервів, співмірних за масштабами з енергією сонячного випромінювання. Водночас надвисока концентрація енергії в ядерному паливі не призвела до істотного підвищення ефективності кінцевого енергетичного продукту, оскільки коефіцієнт корисної дії ядерних електростанцій залишався нижчим, ніж у теплових електростанцій на мінеральному паливі[45, С.36].

У цей період також відбулося суттєве розширення ресурсної бази енергетики та зростання взаємозамінності енергоносіїв. Це стало можливим завдяки комерціалізації широкого спектра нетрадиційних енергетичних ресурсів (зокрема, важковидобувних і глибоководних запасів нафти, різних видів біомаси) та інноваційних технологій — газотурбінних, атомних і вітрових електростанцій, сонячних панелей, систем акумулювання електроенергії [37].

У XX столітті провідне значення в енергетичному балансі світу посіла мінеральна сировина, видобуток якої, завдяки розвитку технологій, став економічно доцільнішим порівняно з іншими видами органічного палива. Це забезпечило не лише динамічне зростання світової енергетики, а й стимулювало розвиток глобальної економіки загалом.

До середини XX ст. частка вугілля у світовій генерації енергії знизилася до приблизно 50%, тоді як сукупна частка нафти та природного газу на сучасному етапі становить близько 75–80%, а вугілля — близько 20% у структурі видобутку органічного палива [37]. Зменшення ролі вугілля на енергетичному ринку не було зумовлене виснаженням його запасів, а пояснюється вищою концентрацією видобутку та енергетичною

ефективністю мінеральних енергоресурсів (нафти й газу), що забезпечили необхідні темпи зростання енергоспоживання при нижчій собівартості.

Починаючи з 1970-х років, умови видобутку органічного палива ускладнилися, що спричинило суттєве підвищення вартості його виробництва. Водночас виникла потреба у зменшенні залежності від мінеральної сировини як основного енергоресурсу. Це збіглося з розвитком ядерної енергетики, яка відкрила технологічні можливості використання енергії атома для виробництва електроенергії. Уже до середини 1980-х років атомні електростанції забезпечували понад 12% світового обсягу виробництва електроенергії [37].

У кінці XX — на початку XXI століття спостерігається стійка тенденція до зростання частки відновлюваних джерел енергії (ВДЕ), що пов'язано як із потребами екологічної безпеки, так і з технологічним прогресом.

Різноманітність джерел енергопродукції та способів її отримання зумовила формування сегментованої структури світового енергетичного ринку, яку складають такі основні напрямки:

- ринок нафти та продуктів її переробки;
- ринок природного газу та похідних продуктів;
- ринок вугілля, горючих сланців, торфу та їхніх похідних;
- ринок електричної енергії;
- ринок теплової енергії [57].

Д. Семенова зазначає, що у структурі світового енергетичного ринку виокремлюються три рівні — «центр», «напівпериферія» та «периферія», які відображають ступінь енергетичної самодостатності та участі держав у глобальних енергетичних процесах [29]. До «центру» належать країни, які є провідними виробниками та експортерами енергоресурсів, що визначають динаміку і тенденції розвитку світового енергетичного ринку. До цієї групи входять держави-члени ОПЕК, а також США та Канада, Росія, Норвегія.

До «напівпериферії» належать країни, які володіють власною енергетичною базою, однак її недостатньо для повного задоволення внутрішніх потреб. Такі держави поєднують риси виробників, імпортерів і транзитерів енергоресурсів, використовуючи своє вигідне географічне розташування. До цієї групи належать, зокрема, Україна, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка.

До «периферії» відносяться країни, які майже не мають власних запасів енергоносіїв або вони є незначними. Їхня енергетична безпека повністю залежить від імпорту енергоресурсів із країн «центру» чи «напівпериферії». До таких держав належать Японія, Південна Корея та інші економічно розвинені, але енергетично залежні країни.

Серед ключових чинників, що сприяють інтеграції окремих енергетичних ринків, Д. Семенова виділяє[59, С.36]:

- зростання усвідомлення необхідності енергозбереження у глобальному масштабі;

- посилення уваги до охорони навколишнього середовища та скорочення викидів;

- технічний і технологічний прогрес енергетичної галузі.

Таким чином, паралельно з диверсифікацією джерел енергетичних ресурсів і зміною структури їх споживання, у світовій економіці формується тенденція до створення єдиного енергетичного простору. Цей процес забезпечується розвитком технологій комбінованого виробництва теплової та електричної енергії, використанням вторинних енергоресурсів, а також гармонізацією ринкових моделей і механізмів вирішення спільних енергетичних проблем.

Енергетичний ринок є однією з ключових складових глобальної економічної системи, а його функціонування має безпосередній вплив на політичну стабільність як окремих держав, так і регіонів загалом. Ціна на енергоресурси — передусім нафту, природний газ і вугілля — виступає не лише економічним показником, а й політичним індикатором, що визначає

розподіл влади, впливу та ресурсів у міжнародній системі. Зміни у вартості енергоносіїв здатні активізувати економічні суперечності, посилювати соціальну напругу, провокувати конфлікти між державами та навіть змінювати політичні режими[33, С.39].

Ціни на енергоресурси часто використовуються як інструмент політичного тиску або важіль впливу у зовнішній політиці. Країни, що володіють значними запасами енергоносіїв (зокрема нафти і газу), здатні формувати політичні умови у своїх відносинах із державами-споживачами. Яскравим прикладом є енергетична політика Російської Федерації, яка протягом останніх десятиліть використовує цінові механізми на газ і нафту для досягнення геополітичних цілей у Східній Європі.

Підвищення цін на природний газ або припинення його постачання може бути формою економічного шантажу, що спонукає залежні країни до політичних поступок. У свою чергу, надмірна залежність від імпортованих енергоресурсів робить державу вразливою до зовнішніх впливів, що знижує її суверенітет і підвищує ризик внутрішньополітичної дестабілізації. Саме тому питання енергетичної безпеки нині є складовою національної безпеки будь-якої сучасної держави.

Різкі зміни цін на енергоресурси безпосередньо впливають на соціально-економічне становище населення, оскільки енергія є базовою складовою виробництва, транспорту, опалення, електропостачання. Зростання цін на нафту чи газ призводить до інфляційних процесів, підвищення вартості товарів і послуг, зниження реальних доходів населення, що може викликати соціальні протести та політичну напругу[39, С.25].

У країнах, де енергетична політика має суттєвий вплив на бюджет, наприклад, у нафтовидобувних державах Перської затоки чи у Венесуелі, падіння світових цін на нафту часто призводить до криз бюджетного дефіциту, скорочення соціальних програм і зниження рівня життя. Це, у свою чергу, провокує внутрішні політичні кризи, ослаблення легітимності влади та зростання протестних рухів.

Так, Венесуела у 2014–2016 роках пережила одну з найглибших політичних і економічних криз через обвал світових цін на нафту. Оскільки 95% експортних доходів країни формувалися за рахунок продажу нафтопродуктів, зменшення їх вартості призвело до катастрофічного падіння бюджетних надходжень, гіперінфляції та масових соціальних заворушень, що зруйнували політичну систему.

Цінова кон'юнктура на енергетичному ринку є не лише внутрішньоекономічним питанням, а й рушійною силою міжнародних криз і конфліктів. Високі ціни на нафту часто стимулюють геополітичні амбіції експортерів, тоді як їх падіння послаблює політичний вплив таких держав.

Наприклад, арабські нафтові ембарго 1973 року, ініційоване країнами ОПЕК у відповідь на підтримку Ізраїлю західними державами, призвело до різкого зростання цін на нафту та спричинило глобальну енергетичну кризу. Наслідком стало різке загострення міжнародних відносин, посилення антагонізму між країнами Заходу і арабським світом, а також переосмислення енергетичної політики багатьох держав.

Схожі тенденції спостерігаються й у XXI столітті. Російсько-українські газові кризи 2006, 2009 і 2022 років показали, що енергоресурси можуть стати зброєю у гібридних конфліктах. Перекриття газових потоків, маніпулювання цінами та створення штучних дефіцитів енергії використовуються як метод тиску на уряди, що прагнуть самостійної зовнішньої політики. Це демонструє, що енергетичні ринки — не просто економічна сфера, а арена боротьби за владу та вплив у міжнародній системі[57, С.39].

Висока волатильність енергетичних цін створює ланцюговий ефект у світовій економіці. Для країн-імпортерів підвищення цін означає зростання енергетичних витрат, дефіцит платіжного балансу, інфляцію та уповільнення економічного зростання. Для експортерів, навпаки, різке падіння цін спричиняє зменшення валютних резервів, дефіцит бюджету і соціально-економічну напругу.

У результаті відбувається політична дестабілізація, яка може проявлятися у зміні урядів, посиленні популізму або навіть у військових конфліктах. За даними Світового банку, у країнах, де понад 60% бюджету формується за рахунок експорту енергоресурсів, зниження цін на нафту на 30% підвищує ризик політичної кризи майже вдвічі.

Одним із ключових аспектів взаємозв'язку між енергетичними цінами і політичною стабільністю є рівень енергетичної залежності. Країни, які не мають власних джерел енергії, змушені імпортувати ресурси за світовими цінами, що робить їх політично вразливими. У таких умовах підвищення світових цін може призвести до втрати економічного контролю, посилення соціального невдоволення, а іноді — до політичних заворушень чи урядових криз[69].

Для держав, що мають значний енергетичний потенціал, навпаки, сприятлива кон'юнктура світового ринку стає джерелом збагачення та посилення геополітичного впливу. Це породжує так звану «енергетичну нерівність», коли доступ до дешевих енергоресурсів стає фактором політичної стабільності, тоді як їх дефіцит провокує конфлікти.

У ХХІ столітті почався глобальний енергетичний перехід — поступова відмова від викопних енергоносіїв і перехід до відновлюваних джерел енергії. Цей процес має потенціал зменшити політичні ризики, пов'язані з енергетичною залежністю, але водночас створює нові форми конкуренції за доступ до технологій, рідкісних металів та інвестицій у «зелену» енергетику[49, С.58].

Держави, які зможуть адаптуватися до нової структури енергоринку, матимуть перевагу у забезпеченні стабільності та незалежності. Ті ж країни, які залишатимуться прив'язаними до експорту традиційних енергоносіїв, ризикують втратити економічну основу своїх політичних систем, що може стати джерелом нових криз.

1.2. Методологічні аспекти організації і регулювання світових енергетичних ринків

Протягом останнього десятиліття формування глобальних енергетичних ринків стало одним із ключових чинників розвитку сучасної економічної теорії, зокрема її прикладного аспекту. Процеси лібералізації, глобалізації та інтеграції енергетичних систем сприяли появі можливостей для емпіричної перевірки економічних моделей, що стосуються функціонування енергетичних ринків. У результаті практичних експериментів та спроб розв'язання нагальних проблем енергетичної галузі були виявлені більш ефективні та адаптивні форми ринкової організації, а також визначено оптимальні механізми їхнього регуляторного нагляду.

Водночас, під впливом світових економічних і енергетичних криз окремі моделі ринкової організації зазнали істотних модифікацій. Це зумовлено необхідністю посилення гнучкості ринкових структур, вдосконалення механізмів ціноутворення, а також підвищення ефективності взаємодії між ключовими операторами енергетичного ринку.

Структура сучасного енергетичного ринку передбачає наявність тісної взаємодії між різними суб'єктами, зокрема між системним (технологічним) оператором, комерційним оператором та іншими управлінськими структурами, що здійснюють моніторинг і регулювання мережевих процесів. Така взаємодія забезпечує стабільність роботи енергетичної системи, безперервність постачання енергії споживачам та оперативне реагування на зміни попиту й пропозиції[59, С.69].

У контексті ринкової організації виділяють три основні форми діяльності оператора ринку. Найбільш поширеною є модель, за якої системний оператор одночасно виконує функції комерційного оператора або біржового посередника у процесі торгівлі енергоресурсами за принципом «на добу наперед». Такий оператор, інтегрований у мережеву структуру, забезпечує комплексне управління енергетичним ринком, здійснюючи три основні функції: управління торгами на ринку «day-ahead», оперативно-

диспетчерське керування (диспетчеризацію), а також експлуатаційне управління мережевими системами.

Системний і комерційний оператори розрізняються за функціональним призначенням та сферою відповідальності, оскільки вони керують різними сегментами ринку. Якщо системний оператор забезпечує технічну збалансованість і безперервність енергопостачання, то комерційний оператор відповідає за фінансові розрахунки, організацію торгів та взаємодію між постачальниками і споживачами[12].

Поділ ринку за часовими секторами має важливе значення для його ефективного функціонування. Основною метою такого поділу є формування максимально точного прогнозу енергетичного навантаження з урахуванням уже укладених контрактів, а також створення умов для конкурентного відбору постачальників енергоресурсів на різних етапах ринкового циклу.

Рациональна структура ринку передбачає наявність щонайменше двох часових секторів. Один із них забезпечує фіксацію довгострокових позицій учасників ринку, що сприяє стабільності та прогнозованості енергопостачання. Інший сектор надає можливість оперативного коригування обсягів споживання, графіків навантаження та фінансових зобов'язань безпосередньо наближених до поточного моменту часу. Такий підхід підвищує адаптивність енергетичної системи, дозволяючи своєчасно реагувати на зміну зовнішніх умов, коливання попиту, технічні збої або цінові шоки.

Таким чином, еволюція світових енергетичних ринків протягом останніх років демонструє тенденцію до підвищення інтегрованості, прозорості та технологічної гнучкості. Сучасні моделі управління енергетичними потоками дедалі більше спираються на цифрові технології, автоматизацію процесів та прогнозну аналітику. Це створює передумови для стабільного функціонування енергетичних систем, зменшення ризиків ринкової нестабільності та ефективного реагування на глобальні виклики енергетичної безпеки[9].

Процес управління енергетичним ринком є складною багаторівневою системою, яка поєднує економічні, технологічні та організаційні аспекти. Як правило, його реалізація відбувається у певній послідовності, що забезпечує узгодженість дій між усіма учасниками ринку та стабільність енергетичних потоків [10].

Першим етапом виступає визначення довгострокових позицій, що здійснюється на основі укладення двосторонніх контрактів між виробниками та споживачами енергії. Такі договори забезпечують прогнозованість цінової політики, стабільність обсягів постачання та зниження ризиків для обох сторін.

Наступним етапом є формування ринку «на добу наперед», у межах якого паралельно з процесом планування графіка навантаження укладаються короткострокові контракти. Ця модель дозволяє оперативно реагувати на зміни попиту, технологічні обмеження або сезонні коливання споживання енергії.

Третім етапом є організація спотової торгівлі, яка відбувається безпосередньо напередодні «реального часу». У цей період здійснюється остаточне коригування диспетчерського графіка з урахуванням фактичного стану енергетичної системи, що дозволяє мінімізувати дисбаланс між генерацією та споживанням електроенергії.

Остання стадія — режим реального часу, що базується на вільному поданні заявок учасниками ринку. Такий підхід забезпечує динамічну адаптацію енергетичного ринку до непередбачуваних змін у попиті, погодних умовах чи технічному стані мережевої інфраструктури[10].

У практиці світових енергетичних ринків зазначені етапи можуть проявлятися в різних комбінаціях. Для розвинених ринків характерна повна реалізація всіх стадій, тоді як на інших — часткова, що залежить від рівня лібералізації, технологічного розвитку та державного регулювання.

Двосторонні контракти є домінуючим інструментом у більшості енергетичних ринків світу. Торгівля в цьому сегменті зазвичай здійснюється

через спеціалізовані позабіржові платформи, що дозволяє учасникам укладати індивідуальні угоди на взаємовигідних умовах. Наприклад, у Норвегії двостороння торгівля завершується за дві години до настання реального часу, у Фінляндії — за півтори години, а у Швеції — безпосередньо перед початком торгового періоду.

Ринок Англії та Уельсу до початку 2000-х років мав специфічну модель функціонування, однак згодом зазнав трансформації в напрямку підвищення прозорості та конкуренції [11, 34]. Одним із найбільш розвинених енергетичних ринків Сполучених Штатів Америки є ринок PJM (Pennsylvania–New Jersey–Maryland Interconnection), який охоплює територію кількох східних штатів США та округ Колумбія. Його діяльність координує регіональна організація PJM Interconnection, що виконує функції нейтрального системного оператора. Основне завдання цієї структури полягає у забезпеченні рівноправного доступу всіх учасників ринку — постачальників, трейдерів та споживачів — до системи передавання електроенергії, а також у підтриманні технічної надійності енергетичної мережі [15].

Процес формування нових форм торгівлі енергоресурсами супроводжується суттєвими економічними та регуляторними викликами. Емпіричний досвід країн із лібералізованими енергетичними ринками засвідчив, що недостатня прозорість ринкових механізмів або зловживання ринковою владою можуть спричиняти серйозні кризові явища.

Так, однією з основних причин енергетичної кризи в Каліфорнії у 2000–2001 роках стали маніпуляції з боку постачальників електроенергії, які штучно створювали дефіцит потужностей задля підвищення цін. Подібні проблеми спостерігалися й на ринку PJM у 1998 році, коли неузгодженість дій учасників призвела до масштабних перебоїв у постачанні електроенергії. Аналогічні ситуації мали місце в Англії та Уельсі, де маніпуляції ринковими механізмами зумовили глибокі реформування енергетичного сектору у 2000–2001 роках.

У Сполучених Штатах також відзначалися технічні та економічні проблеми в регіонах, підконтрольних системним операторам штатів Нью-Йорк і Нова Англія. Вони були наслідком помилкових управлінських рішень, недостатнього державного контролю та недосконалості механізмів ціноутворення [11].

Таким чином, досвід функціонування провідних світових енергетичних ринків підтверджує, що ефективне управління ними можливе лише за умов дотримання принципів прозорості, рівного доступу, добросовісної конкуренції та належного регуляторного контролю. Будь-які відхилення від цих засад здатні призвести до системних криз, які впливають не лише на енергетичну безпеку, а й на загальну макроекономічну стабільність держав.

Необхідність запровадження ефективних заходів ринкового нагляду (market surveillance) є визначальною умовою для забезпечення стабільності та доброчесності функціонування ринку. Мінімізація ризику зловживань ринковою владою та недопущення недобросовісної поведінки суб'єктів господарювання може бути досягнута шляхом імплементації багатовекторного комплексу регуляторних механізмів. До таких механізмів належать, зокрема, інституційні заходи у вигляді функціонування Наглядової ради, яка здійснює моніторинг діяльності учасників ринку, а також удосконалення нормативно-правової бази шляхом прийняття та систематичного оновлення ринкових правил. Крім того, важливе значення має економічне регулювання у частині встановлення тарифів на послуги передачі енергії та визначення плати за підключення до мережі, що запобігає монопольному ціноутворенню на інфраструктурні послуги[10].

Структурні заходи також включають регулювання кількості постачальників на ринку та здійснення контролю за процесами злиття та придбання підприємств (M&A) через процедуру видачі відповідних дозволів, спрямовану на запобігання надмірній концентрації. У питанні формування Наглядової ради існують дві альтернативні моделі: створення ради виключно з представників учасників даного ринку або залучення до її складу

незалежних осіб з метою забезпечення об'єктивності та неупередженості рішень. Дотримання правил конкуренції на ринку забезпечується діяльністю антимонопольних органів та інших уповноважених регуляторних інституцій. Як правило, ці органи встановлюють чіткі обмеження щодо обсягів ринку, які можуть контролюватися окремими підприємствами, з метою підтримки конкурентного середовища. Зокрема, досвід формування ринку РІМ свідчить, що, хоча владою не була висунута пряма вимога про структурний поділ підприємств, частина їхніх активів була виділена в окремі дочірні компанії [15]. Попри відносно м'який характер такої реструктуризації, рівень концентрації підприємств все ж скоротився завдяки входженню зовнішніх акціонерів та отриманню ними значної частки акцій деяких підприємств, що сприяло деконцентрації ринкової влади.

Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК) [21] є впливовою міжнародною міжурядовою організацією, заснованою державами, що мають значні запаси та експортні потужності у сфері видобутку нафти. Основною функціональною прерогативою цієї організації є досягнення стабілізації цін на нафту на глобальних товарних ринках.

Інституційно ОПЕК була сформована як постійно функціонуюча структура на конференції, що відбулася в Багдаді у 1960 році. Ініціатива її створення належала Венесуелі, а до числа країн-засновниць, окрім неї, увійшли Іран, Ірак, Кувейт та Саудівська Аравія. Штаб-квартира організації розташована у Відні. Наприклад, з 1 серпня 2016 року посаду Генерального секретаря обіймав Мохаммед Баркіндо (інформація щодо актуального керівництва, станом на 2021 рік, потребує верифікації з огляду на динаміку кадрових змін).

У різні періоди склад ОПЕК зазнавав змін; станом на 2021 рік він налічував 13 країн, включаючи: Алжир, Анголу, Венесуелу, Габон, Іран, Ірак, Кувейт, Катар, Лівію, Об'єднані Арабські Емірати, Нігерію, Саудівську Аравію та Еквадор. Слід зазначити, що членство є динамічним, про що

свідчать прецеденти виходу (як-от Індонезія та Еквадор) та подальшого повернення деяких країн (наприклад, повернення Габону у липні 2016 року).

Фундаментальна мета Організації країн-експортерів нафти полягає у здійсненні координації діяльності держав-учасниць та розробці спільних політичних стратегій у сфері регулювання обсягів видобутку нафти. Така координація спрямована на досягнення цінової стабільності на міжнародному ринку, забезпечення безперебійних поставок нафти кінцевим споживачам та максимізацію віддачі від інвестицій у національні нафтові галузі. Це позиціонує ОПЕК як ключового геоекономічного актора, здатного впливати на глобальну енергетичну безпеку та макроекономічні процеси.

Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК) [21] має значний вплив на глобальний енергетичний ринок, оскільки під контролем країн-учасниць зосереджено приблизно 79% світових запасів нафти. Їхня сукупна частка у загальносвітовому видобутку нафти становить близько 44%, а в глобальному експорті – орієнтовно половину [21]. Ці показники демонструють ключову роль ОПЕК у формуванні цінової динаміки та забезпеченні енергетичної безпеки.

На противагу впливу ОПЕК, у 1974 році в Парижі було сформовано Міжнародне енергетичне агентство (МЕА), що функціонує як автономний міжнародний орган у структурі Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Створення МЕА було безпосередньо спричинене нафтовою кризою 1973–1974 років, ініціатором його виступили Сполучені Штати Америки з метою формування інституційної противаги ОПЕК. До складу МЕА входить 29 країн [17], переважно країни-імпортери енергетичних ресурсів, інтереси яких Агентство покликане відстоювати.

Основне завдання МЕА полягає у сприянні міжнародній співпраці для оптимізації світової структури попиту та пропозиції енергетичних ресурсів і послуг. Компетенція Агентства [17] включає:

покращення світового енергетичного балансу шляхом сприяння розробкам альтернативних джерел енергії та підвищенню ефективності їх використання;

зміцнення системи запобігання та усунення перебоїв в енергопостачанні;

аналітичну діяльність, що охоплює збір та оцінку інформації про стан світового ринку нафти та енергоресурсів;

забезпечення відповідності між енергетичною та екологічною політикою;

аналіз глобальних енергетичних проблем та розвиток співпраці з країнами, що не є членами МЕА, а також з іншими міжнародними організаціями.

МЕА щорічно надає загальноенергетичні та галузеві звіти, які набули широкої популярності в експертному та політичному середовищі. Серед країн-членів МЕА — Австралія, Австрія, Бельгія, Великобританія, Угорщина, Німеччина, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Португалія, Республіка Корея, Словаччина, Сполучені Штати Америки, Туреччина, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія, Швеція, Естонія та Японія.

Аналіз впливу енергетичних криз на глобальний розвиток потребує міждисциплінарного підходу, який поєднує економічні, політичні, соціальні та екологічні виміри. Енергетичні кризи, що виникають через дисбаланс між попитом і пропозицією енергоресурсів, технологічні обмеження, політичну нестабільність або збройні конфлікти, мають системний ефект, який відображається на структурі міжнародних відносин, глобальній економіці та процесах сталого розвитку[45, С.49].

Міжнародна агенція з атомної енергії (МАГАТЕ) (з англ. IAEA - International Atomic Energy Agency) є спеціалізованою міжнародною організацією, заснованою у липні 1957 року зі штаб-квартирою у Відні. Її основна місія сфокусована на розвитку співробітництва у сфері мирного

застосування атомної енергії та забезпечення гарантій того, що використання ядерних технологій не буде спрямоване на військові цілі. Станом на квітень 2021 року, членами МАГАТЕ є 173 країни [48].

Міжнародне Агентство з Атомної Енергії (МАГАТЕ) було сформовано як незалежна міжурядова організація, що діє під егідою Організації Об'єднаних Націй (ООН). Його роль суттєво зросла після укладання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ).

Ключове значення організації в контексті міжнародної безпеки походить із її інтеграції в режим ДНЯЗ. Згідно з Договором, кожна країна-учасниця, що не володіє ядерною зброєю (неядерна держава), зобов'язана укласти з МАГАТЕ угоду про гарантії (Safeguards Agreement).

Основна мета діяльності МАГАТЕ полягає у підтвердженні (констатації) того факту, що вся атомна діяльність у сфері мирної атомної промисловості в цих державах не спрямовується на військові цілі. Підписання такої угоди є міжнародною гарантією (assurance) того, що відповідна держава не здійснює таємних досліджень, розробку чи виробництво ядерних матеріалів військового призначення. Саме тому цей документ має назву Угода про гарантії.

Незважаючи на вирішальну роль у сфері глобальної безпеки, МАГАТЕ залишається суто технічним органом. Його функціонал обмежений технічною перевіркою (верифікацією) та моніторингом, спрямованим на виявлення можливого перенаправлення ядерних матеріалів на військові цілі, тоді як політичні рішення, санкції чи примусові заходи залишаються в компетенції Ради Безпеки ООН.

Тому, методологічна основа аналізу впливу енергетичних криз базується на комплексі теорій і концепцій, що пояснюють взаємозв'язок між енергетичною безпекою та глобальним розвитком. До ключових теоретичних підходів належать:

Системний підхід. Він розглядає енергетику як елемент глобальної соціально-економічної системи, у якій кожна зміна (криза, дефіцит,

коливання цін) викликає ланцюгову реакцію у суміжних підсистемах — економічній, політичній, екологічній тощо. З позиції системного аналізу енергетична криза є системною дисфункцією, що порушує рівновагу між ресурсним потенціалом і потребами розвитку [1].

Інституціональний підхід. Орієнтований на дослідження ролі міжнародних та національних інститутів (ОПЕК, МВФ, МЕА, ЄС) у регулюванні енергетичних ринків та мінімізації наслідків криз. Цей підхід дозволяє простежити, як нормативно-правові механізми та політичні рішення формують поведінку суб'єктів на глобальному енергетичному полі [2].

Геоекономічний підхід. Акцентує увагу на просторових та ресурсних чинниках енергетичної політики. Згідно з ним, енергетичні кризи є проявом суперництва між державами за контроль над потоками енергоносіїв і транспортними маршрутами. Геоекономічна перспектива дозволяє досліджувати перерозподіл центрів впливу у світовій економіці під час криз [3].

Глобалістський підхід. Визнає взаємозалежність держав у межах єдиного світового енергетичного простору. З цього погляду, енергетичні кризи виступають каталізатором глобального управління енергетичною безпекою, що передбачає координацію політик, технологічну інтеграцію та перехід до відновлюваних джерел енергії [4].

Економетричний та сценарний підхід. Дає змогу кількісно оцінити вплив енергетичних криз на показники глобального розвитку — ВВП, індекс людського розвитку, рівень інфляції, міжнародну торгівлю. Моделювання сценаріїв розвитку енергетичного сектору (наприклад, за моделями World Energy Model, LEAP, MARKAL) допомагає прогнозувати наслідки потенційних криз і вибудовувати політику їх пом'якшення [5].

Еколого-економічний підхід. Розглядає енергетичні кризи як фактор прискорення енергетичного переходу, стимулюючи розвиток "зеленої" енергетики та інвестиції в низьковуглецеві технології. Цей підхід поєднує елементи економічного аналізу з концепцією сталого розвитку [6].

Для вивчення впливу енергетичних криз на глобальний розвиток використовують широкий набір методів:

порівняльно-історичний метод — для аналізу наслідків енергетичних криз 1973, 1979, 2008 та 2022 рр.;

метод сценарного прогнозування — для визначення можливих траєкторій світового енергетичного переходу;

економіко-статистичні методи — для оцінки динаміки енергоспоживання, цін та інвестицій;

SWOT-аналіз — для виявлення сильних і слабких сторін енергетичної політики держав у кризових умовах;

контент-аналіз політичних документів — для вивчення офіційних позицій держав і міжнародних організацій щодо енергетичної безпеки;

метод моделювання взаємозалежностей — для оцінки впливу енергетичних криз на глобальні ланцюги виробництва, торгівлю та інновації.

Використання комплексного методологічного підходу дозволяє сформувати цілісне розуміння природи енергетичних криз як багатовимірного явища. Їхній вплив не обмежується сферою енергетики — він поширюється на фінансову стабільність, політичні альянси, кліматичну політику і навіть соціальну структуру суспільств. Тому методологічна основа дослідження має бути адаптивною, інтегрувати як кількісні, так і якісні методи, поєднувати макрорівневий (глобальний) і мікрорівневий (національний) аналіз.

Висновки до першого розділу

Проведений теоретико-методологічний аналіз дозволяє констатувати, що енергетичні конфлікти та енергетичні кризи є взаємопов'язаними явищами глобальної політичної та економічної динаміки, які суттєво впливають на стратегії розвитку держав, міжнародну безпеку та світовий порядок. Їх вивчення потребує системного та міждисциплінарного підходу,

що поєднує економічну, політичну, безпекову, екологічну та соціальну оптику аналізу.

Системний підхід дозволяє виявити взаємозалежність енергетичного сектору з іншими сферами глобальної економіки та суспільного розвитку. Інституціональний аналіз підкреслює значення міжнародного права та організацій у регулюванні енергетичних відносин, тоді як геоекономічний підхід дає можливість оцінити територіально-просторові та стратегічні наслідки енергетичних криз. Глобалістський і сценарний підходи, у свою чергу, формують підґрунтя для прогнозування світових тенденцій та визначення траєкторій енергетичного переходу до відновлюваних джерел енергії.

Ціни на енергетичному ринку є одним із найважливіших чинників формування політичної стабільності у світі. Вони впливають на внутрішню економічну ситуацію, міжнародні відносини, соціальну динаміку та навіть на характер політичних режимів. Високі ціни на енергоресурси підсилюють позиції експортерів, але можуть викликати економічні труднощі у споживачів. Натомість падіння цін здатне дестабілізувати енергозалежні економіки, створюючи передумови для політичних криз.

Ефективне функціонування будь-якого ринку критично залежить від надійної регуляторної архітектури та системи ринкового нагляду. Запобігання ринковим зловживанням реалізується через багатоаспектний комплекс заходів, включаючи інституційне регулювання (функціонування Наглядової ради, що може формуватися за інклюзивною чи незалежною моделлю), економічне регулювання (тарифне регулювання та плата за підключення) та структурне регулювання (контроль процесів M&A та концентрації). Антимонопольні органи відіграють ключову роль у забезпеченні конкурентної доброчесності шляхом встановлення обмежень на частку ринку, контролювану окремими суб'єктами, що підтверджується, зокрема, досвідом реструктуризації на ринку PJM.

Світовий ринок нафти інституціоналізований навколо двох ключових акторів з протилежними мандатами. Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), яка контролює значну частину світових запасів (близько 79%) та експорту нафти (близько половини), є картельною структурою, покликаною координувати політику видобутку для стабілізації цін та максимізації прибутків держав-членів. На противагу цьому, Міжнародне енергетичне агентство (МЕА), створене у відповідь на нафтову кризу 1973-1974 років за ініціативи США в рамках ОЕСР, діє як орган-противага. МЕА захищає інтереси країн-імпортерів, концентруючись на питаннях енергетичної безпеки, диверсифікації джерел (зокрема, альтернативної енергетики) та готовності до кризового реагування на перебої у постачанні.

У сфері мирного використання ядерних технологій ключова роль належить Міжнародному агентству з атомної енергії (МАГАТЕ). Ця незалежна міжурядова організація при ООН набула особливого значення після укладання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). Мандат МАГАТЕ полягає у технічній верифікації та контролі, що забезпечується через Угоди про гарантії з країнами-учасницями. Основна мета — констатувати відсутність перенаправлення ядерних матеріалів та діяльності, призначеної для військових цілей, тим самим забезпечуючи міжнародну довіру та безпеку.

У сучасних умовах важливим завданням держав є диверсифікація джерел енергії, розвиток альтернативних технологій та підвищення енергоефективності, що дозволяє зменшити залежність від коливань світових цін і знизити ризики політичної дестабілізації. Енергетична безпека стає фундаментом політичної стабільності, а ефективна енергетична політика — інструментом запобігання кризам у глобалізованому світі.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ У СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ ТА ЕКОНОМІЦІ.

2.1. Геополітичні та економічні чинники виникнення енергетичних конфліктів

Енергетичні конфлікти посідають особливе місце в системі сучасних міжнародних та внутрішньодержавних суперечностей, оскільки вони стосуються стратегічно важливої сфери — забезпечення держав енергоресурсами, необхідними для сталого економічного та соціального розвитку. У контексті глобалізації та зростаючої енергетичної взаємозалежності держав, конфлікти, що виникають навколо питань доступу, контролю та розподілу енергетичних ресурсів, набувають системного характеру і стають важливим чинником міжнародної безпеки.

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття енергетичного конфлікту. Загалом під ним розуміють сукупність суперечностей між державами, регіонами, корпораціями чи іншими суб'єктами щодо володіння, контролю, розподілу або використання енергетичних ресурсів і транспортної інфраструктури, які проявляються у формі політичних, економічних, дипломатичних або військових протистоянь.

На думку С. Гантінгтона, енергетичні конфлікти є «формою стратегічного суперництва, де контроль над ресурсами стає інструментом впливу на розстановку сил у міжнародній системі» [1]. Д. Єргіна трактує енергетичні конфлікти як зіткнення економічних інтересів, що трансформуються у політичні протиріччя [2]. Вітчизняні дослідники (зокрема, О. Суходоля, І. Кириленко) підкреслюють, що енергетичні конфлікти часто мають гібридний характер, поєднуючи елементи енергетичної, інформаційної та політичної боротьби [3].

Сутність енергетичних конфліктів визначається поєднанням енергетичних інтересів із політичними, економічними та безпековими мотивами. Енергетичні ресурси, насамперед нафта, газ, вугілля та

електроенергія, є не лише економічним товаром, а й важливим елементом національної потуги. Тому боротьба за їх контроль або доступ до них часто переростає у конфронтацію між державами чи транснаціональними структурами.

Особливість таких конфліктів полягає у тому, що вони мають високий рівень латентності: більшість з них починається як економічна конкуренція, але з часом переходить у політичне або навіть військове протистояння. Водночас, сучасні енергетичні конфлікти дедалі частіше набувають рис інформаційних та кіберконфліктів, що зумовлено цифровізацією енергетичного сектору та зростанням ролі інформаційних технологій у забезпеченні енергетичної безпеки[44].

Науковці пропонують різні підходи до класифікації енергетичних конфліктів. Найпоширенішими є такі критерії: За масштабом: глобальні (наприклад, суперечності на ринку нафти між ОПЕК та країнами-споживачами); регіональні (конфлікти в Каспійському, Близькосхідному, Арктичному регіонах); локальні (внутрішні суперечки між суб'єктами держави щодо розподілу енергоресурсів).

За суб'єктами конфлікту: міждержавні (Росія — Україна у 2006, 2009 рр. щодо транзиту газу); внутрішньодержавні (суперечності між центральними і регіональними органами влади з питань енергорозподілу); корпоративні (конкуренція між ТНК за контроль над видобутком або транспортом енергоносіїв)[44].

За характером протистояння: економічні (цінові або контрактні суперечки); політичні (використання енергетичних важелів у зовнішній політиці); військові (збройні конфлікти через контроль над енергоресурсами, наприклад, війна у Перській затоці 1991 р.); гібридні (поєднання економічного, політичного та інформаційного впливу).

За об'єктом конфлікту: ресурсні (контроль над нафтовими чи газовими

родовищами); транзитні (суперечності щодо маршрутів енергопостачання); інфраструктурні (спори щодо управління енергетичними мережами або об'єктами генерації)[44].

Таким чином, енергетичні конфлікти є складним багаторівневим явищем, що поєднує у собі економічні, політичні, безпекові та екологічні виміри. Їх розуміння потребує міждисциплінарного підходу, який поєднує методологію міжнародних відносин, політології, енергетичної економіки та безпекових студій.

Прибутки, отримані від продажу енергетичних ресурсів, часто слугують критичним джерелом фінансування збройних конфліктів, а розкрадання енергетичних активів може бути чинником, що затягує бойові дії, навіть якщо вони були спровоковані іншими причинами.

Так, існують такі приклади фінансування конфліктів. У Анголі прибутки від нафти, що становили 90% ВВП (Al-Saidi, 2023), забезпечили можливість закупівлі зброї під час громадянської війни 1974–2002 рр. Ісламська держава Іраку та Сирії (ІДІЛ) контролювала ключові нафтовидобувні райони, експортуючи нафту таємними каналами для фінансування своїх військових формувань, придбання зброї та зміцнення позицій. Експерти (Fakir et al., 2023) стверджують, що ІДІЛ, імовірно, продавав нафту режиму Асада в обмін на імунітет від урядових авіаударів, спрямованих проти інших повстанських груп[49].

Окрім того, можна відзначити, як у Сирії та Іраку, значна частина бойових дій у Південному Судані зосереджена навколо життєво важливих нафтових родовищ. Показаво, що іноземні нафтові компанії (з Канади, Китаю, Франції, Росії, США та інших країн) купували концесії та вели розробку нафтових об'єктів під час громадянських конфліктів (Christou, 2013). Навіть сьогодні ситуація у Нігерії розвивається у напрямку зростання внутрішньої нестабільності, що живиться нафтодоларами.

Боротьба за розподіл дивідендів від енергетичних активів постає критичним фактором у більшості сучасних воєн. Хоча етнічні та релігійні розбіжності можуть слугувати ідеологічною основою, саме потенціал величезних прибутків від нафти підтримує боротьбу через фінансові впливання.

Стратегічні дії США у Перській затоці, Китаю у Південно-Китайському морі та РФ у Центральній Азії й Африці підкреслюють потенційні зони міждержавного суперництва в енергетичному контексті. США розглядають китайську енергетичну стратегію інвестування у ключові видобувні регіони світу як джерело нових економічних та стратегічних викликів, що трансформують геополітичний простір[44].

Так, північно-західний енергетичний канал КНР охоплює транспортні маршрути через Казахстан, Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан та Киргизстан. Запуск китайсько-російських газопроводів зв'язав російські газові родовища з китайськими центрами енергоспоживання. Наприклад, проєкт «Ямал СПГ» створив новий маршрут, що на 20 днів швидший, ніж через Європу та Суець. Очікується, що до 2030 року ці маршрути можуть доставляти до Китаю 40 млн тон сирої нафти та 92 млрд м³ природного газу [44].

З часом відбувається зміна підходу, адже КНР поступово відходить від тактики виключного придбання родовищ до більш інтегрованого підходу, фокусуючись на транзитних шляхах, інвестиційних структурах та диверсифікованій енергетичній співпраці.

Внутрішні стратегії КНР також впливають на глобальну динаміку. Прагнення Китаю досягти вуглецевої нейтральності до 2060 року [78] мотивоване як геополітичними міркуваннями, так і внутрішніми промисловими інноваціями. Китай залишається найбільшим інвестором у проєкти чистої енергетики і має технологічне домінування у виробництві ключових компонентів: 73% світового виробництва літій-іонних батарей, 72% сонячних модулів та 58% глобальних вітрових турбін [60]. Ця

активність у якості постачальника екологічно чистих енергетичних технологій зміцнює його конкурентоспроможність на майбутніх ринках.

Конкурентна Перевага Китаю та Шляхи Підвищення Енергетичної Безпеки Союзників

У довгостроковій перспективі, якщо ЄС не зможе знизити попит на газ та прискорити енергетичний перехід, а РФ успішно переорієнтує свої газові потоки на Схід, Китай матиме конкурентну перевагу перед Європою.

Одним із оптимальних шляхів підвищення безпеки є посилення існуючих багатосторонніх домовленостей у секторі енергетичної безпеки:

- чотиристоронній діалог (Quad); (Японія, Австралія, Індія та США)
- договірні союзи; (між Австралією, Японією, Південною Кореєю, Філіппінами, Таїландом).

Партнерство з безпеки корисних копалин (MSP), що об'єднує 14 країн, є механізмом політичного зближення для зміцнення ланцюгів постачання критичних сировинних ресурсів (нікель, кобальт, літій, рідкоземельні метали). По суті, MSP є першим інституціоналізованим застосуванням концепції friend-shoring як інструменту підтримки країн зі спільними цінностями. Це сигналізує про намір розділити досі глобалізовану мережу постачання на дві поляризовані сфери впливу[35, С. 79].

Новий протекціонізм, мотивований геополітичними міркуваннями, може призвести до формування біполярного світу ворожих економічних блоків, спричиняючи вузькі місця у ланцюзі постачання та падіння світового ВВП.

Спільна платформа здатна каталізувати синергетичний потенціал союзників, знизити безпекові ризики та мінімізувати збої у постачанні через політико-економічні впливи.

Успіх повноцінного запуску транснаціональної платформи з питань енергетичної безпеки залежить від: стратегій привабливості для «ресурсних», але політично нейтральних країн; уніфікації виробничих стандартів між

учасниками; а також ступеня зменшення вразливості ланцюга постачання від супротивників порівняно з додатковими витратами на участь.

2.2. Особливості сучасних енергетичних конфліктів та їхні наслідки для регіональної та світової безпеки

Енергетичні конфлікти посідають ключове місце серед глобальних викликів сучасності, оскільки саме енергетика формує матеріальну основу економічного розвитку, політичної стабільності та міжнародної безпеки. Зростання попиту на енергоресурси, нерівномірність їхнього розподілу, загострення конкуренції за контроль над енергетичними потоками та інфраструктурою призводять до виникнення конфліктів різної інтенсивності — від торговельно-економічних суперечок до збройних протистоянь. У сучасному світі енергетична сфера дедалі частіше використовується як інструмент політичного тиску, економічного шантажу або геополітичного впливу, що істотно впливає на регіональну та глобальну безпеку.

Однією з головних причин енергетичних конфліктів є нерівномірність розміщення природних ресурсів. Основні запаси нафти й газу зосереджені в обмеженій кількості країн, тоді як більшість споживачів знаходиться у промислово розвинених регіонах, що обумовлює їхню залежність від постачальників. У результаті формується складна система енергетичної взаємозалежності, де будь-які порушення постачань або коливання цін можуть спричинити серйозні соціально-економічні наслідки. Зокрема, кризи на Близькому Сході, у Північній Африці, у районі Каспійського басейну, а також війна Росії проти України є прикладами того, як контроль над ресурсами, маршрутами транспортування енергоносіїв та інфраструктурними вузлами стає причиною ескалації конфліктів і порушення глобальної стабільності[39, С.98].

Енергетичний фактор все частіше стає інструментом геополітичного протистояння. Російська агресія проти України 2022 року продемонструвала, наскільки критичною може бути залежність країн від імпорту енергоносіїв із

політично нестабільних або агресивних держав. Маніпулювання цінами на газ, перекриття поставок, знищення критичної інфраструктури (газопроводів, електростанцій, нафтопереробних підприємств) набули характеру гібридних дій, спрямованих не лише на економічне послаблення супротивника, а й на дестабілізацію політичних систем у сусідніх регіонах. Як наслідок, європейські держави змушені були терміново диверсифікувати джерела постачання енергоресурсів, розвивати власну генерацію та збільшувати інвестиції у відновлювану енергетику[45].

Водночас енергетичні конфлікти посилюють регіональні суперечності. У Центральній Азії, на Кавказі та в Східному Середземномор'ї боротьба за контроль над газо- і нафтопроводами нерідко супроводжується територіальними спорами, втручанням зовнішніх держав та активізацією військово-політичних блоків. Наприклад, суперечки між Туреччиною, Грецією та Кіпром щодо прав на шельфові енергоресурси у Середземному морі або між Китаєм і державами Південно-Східної Азії за родовища у Південно-Китайському морі демонструють, що енергетика стає каталізатором регіональних криз[9]. Такі конфлікти не лише підвищують ризик локальних збройних зіткнень, а й створюють загрози для глобальних транспортних маршрутів, торгівлі та морської безпеки.

Сучасна енергетична конфліктність має і економічний вимір. Коливання цін на нафту та газ, енергетичні санкції, зміни у структурі світових ринків створюють нестабільність у фінансових системах і підвищують ризики для інвесторів. Країни, залежні від експорту сировини, стикаються з бюджетними дефіцитами, а держави-імпортери — з інфляційними тисками та енергетичною бідністю населення. У довгостроковій перспективі такі процеси можуть призвести до посилення економічної нерівності між регіонами світу, формування «енергетичних зон впливу» та появи нових форм неоколоніалізму[8].

Важливим наслідком енергетичних конфліктів є переорієнтація світової енергетичної політики. Європейський Союз, Сполучені Штати, Японія та

інші держави активно впроваджують політику декарбонізації та енергетичного переходу, спрямовану на зниження залежності від викопного палива[10]. Це супроводжується зростанням інвестицій у розвиток відновлюваних джерел енергії, енергоефективних технологій і створенням стратегічних запасів енергоносіїв. Така стратегія має не лише екологічний, а й безпековий характер, адже зменшує вразливість держав до зовнішнього тиску та дозволяє забезпечити стійкість енергетичних систем у кризових ситуаціях.

Проте енергетичні конфлікти мають і глобальний гуманітарний вимір. Руїнування енергетичної інфраструктури у зонах бойових дій призводить до масштабних екологічних катастроф, знеструмлення міст, порушення водопостачання та теплопостачання, що безпосередньо впливає на умови життя мільйонів людей. Зокрема, в Україні внаслідок російських атак на енергетичні об'єкти у 2022–2024 роках виникла безпрецедентна енергетична криза, яка набула ознак гуманітарної катастрофи. Подібні ситуації демонструють, що енергетика перестала бути лише економічною категорією — вона стала сферою, від якої прямо залежить виживання населення та стабільність суспільств[55].

Вторгнення Російської Федерації в Україну спричинило глибоку дестабілізацію глобальних енергетичних ринків, що викликало каскадні негативні наслідки для світової економіки. Експертні оцінки, зокрема від Goldman Sachs (2022), вказують на потенційне виникнення однієї з найбільших криз в енергопостачанні в сучасній історії. Подібні прогнози підтверджуються й іншими аналітичними установами, як-от Rystad Energy (2024), які не виключають реалізації песимістичних сценаріїв зі зростанням цін на нафту до позначки у 200 доларів США за барель. Така критична ситуація в енергетичному секторі вимагає імперативного перегляду як національних, так і глобальних стратегій енергетичної безпеки, з акцентом на досягнення синергетичного ефекту через скоординовані зусилля міжнародної спільноти[44].

Незважаючи на активні дискусії щодо ослаблення енергетичного впливу РФ (Cesluk-Grajewski, 2022; European Commission, 2022), країни Європейського Союзу (ЄС) дотепер демонструють нездатність до консолідованого узгодження своєї політики енергетичної безпеки та зовнішніх енергетичних стратегій. Це відбувається попри наявність чітких сигналів про критичну роль російсько-українських відносин у стабільності європейського енергопостачання, які були проявлені під час газових конфліктів 2006 і 2009 років, а також після анексії Криму та окупації частини східної України у 2014 році[3].

Ініціативи ЄС, такі як План REPowerEU та політика Зовнішньої енергетичної залученості, позиціонуються як інструменти для перезавантаження та усунення структурних недоліків енергетичної дипломатії. Однак, ці стратегії недостатньо враховують, що геоекономіка на даному етапі стала ключовим детермінантом у формуванні сучасних енергетичних ринків, а отже, визначає і візії енергетичної безпеки. Таким чином, подальше перекроювання економічного та енергетичного просторів відбувається під домінуючим впливом геоекономічних факторів.

Сучасні наукові дослідження пропонують широкий спектр дефініцій енергетичної безпеки, що формуються з позицій глобальних енергетичних систем, макроекономічних умов та національних політик. Останні академічні праці акцентують увагу на впливі екзогенних факторів на рівень енергетичної безпеки, зокрема: зміна клімату [48], перебої в постачанні ресурсів [33], невідповідні політичні дії [68], а також структурні недоліки та низька гнучкість енергетичного ринку [87].

Сучасні наукові дослідження пропонують широкий спектр дефініцій енергетичної безпеки, що формуються з позицій глобальних енергетичних систем, макроекономічних умов та національних політик. Останні академічні праці акцентують увагу на впливі екзогенних факторів на рівень енергетичної безпеки, зокрема: зміна клімату [69, С.36], перебої в постачанні

ресурсів [7], невідповідні політичні дії[68], а також структурні недоліки та низька гнучкість енергетичного ринку [69].

Низка науковців працює над розробкою сукупних показників для квантифікації енергетичної безпеки на глобальному рівні (Fuentes et al., 2020). Ці показники розподіляються за семантичними групами, що базуються на міждисциплінарному сприйнятті енергетичного питання. Серед методологічних підходів виокремлюють два основні типи індикаторів:

- показники вразливості; (використовуються для ідентифікації потенційних слабких місць в енергетичній системі держави, які можуть спровокувати збої у постачанні або цінові коливання).
- критерії результативності; (фокусуються на вимірюванні фактичної ефективності енергетичної системи країни з погляду її здатності забезпечувати надійну та доступну енергію для кінцевих користувачів)[59].

Незважаючи на це, в академічній сфері спостерігається дефіцит комплексних перевірок концепцій енергетичної безпеки в контексті динамічно змінюваної геополітичної реальності, технічного прогресу та новітніх глобальних викликів.

Сучасні наукові дослідження пропонують широкий спектр дефініцій енергетичної безпеки, що формуються з позицій глобальних енергетичних систем, макроекономічних умов та національних політик. Останні академічні праці акцентують увагу на впливі екзогенних факторів на рівень енергетичної безпеки, зокрема: зміна клімату [9], перебої в постачанні ресурсів [10], невідповідні політичні дії [69], а також структурні недоліки та низька гнучкість енергетичного ринку [68].

Низка науковців працює над розробкою сукупних показників для квантифікації енергетичної безпеки на глобальному рівні [55, С.69]. Ці показники розподіляються за семантичними групами, що базуються на міждисциплінарному сприйнятті енергетичного питання. Серед методологічних підходів виокремлюють два основні типи індикаторів:

показники вразливості; (використовуються для ідентифікації потенційних слабких місць в енергетичній системі держави, які можуть спровокувати збої у постачанні або цінові коливання).

критерії результативності; (фокусуються на вимірюванні фактичної ефективності енергетичної системи країни з погляду її здатності забезпечувати надійну та доступну енергію для кінцевих користувачів)[79].

Незважаючи на це, в академічній сфері спостерігається дефіцит комплексних перевірок концепцій енергетичної безпеки в контексті динамічно змінюваної геополітичної реальності, технічного прогресу та новітніх глобальних викликів.

Значна частина наукових публікацій, присвячених енергетичній безпеці Європейського Союзу, традиційно зосереджувалася на відносинах європейських країн з РФ та наслідках турбулентності українсько-російських відносин [55, С.69]. Дослідження аналізували обмеження та перспективи обраного зовнішньополітичного вектору. При цьому альтернативні сценарії енергетичного переходу, що передбачають залучення потенціалу нових країн-експортерів, отримували лише епізодичну увагу. Праці з енергетичної дипломатії ЄС часто концентрувалися на відносинах із США, політичній нестабільності країн Близького Сходу або обмежених ринках Азії [67, с.39].

Ключові проблеми енергетичної безпеки ЄС також включали необхідність диверсифікації імпорту та якісного переосмислення політичних міркувань у цьому секторі. Зокрема, А. Герранц-Сюрралз [59, С.79] вказував на відсутність інституційного розвитку та неспроможність ЄС експортувати власні правила гри як причини неефективності його зовнішньої енергетичної політики. Інші ідентифіковані чинники включали відсутність спільного стратегічного напрямку в ЄС щодо енергопостачання, неадекватність інвестицій в інфраструктуру країн-виробників та ігнорування ресурсної глобалізації африканського регіону.

Сучасні наукові дослідження пропонують широкий спектр дефініцій енергетичної безпеки, що формуються з позицій глобальних енергетичних

систем, макроекономічних умов та національних політик. Останні академічні праці акцентують увагу на впливі екзогенних факторів на рівень енергетичної безпеки, зокрема: зміна клімату [49], перебої в постачанні ресурсів [89], невідповідні політичні дії [55, С.78], а також структурні недоліки та низька гнучкість енергетичного ринку [68, с.69].

Низка науковців працює над розробкою сукупних показників для квантифікації енергетичної безпеки на глобальному рівні [78]. Ці показники розподіляються за семантичними групами, що базуються на міждисциплінарному сприйнятті енергетичного питання. Серед методологічних підходів виокремлюють два основні типи індикаторів:

- показники вразливості; (використовуються для ідентифікації потенційних слабких місць в енергетичній системі держави, які можуть спровокувати збої у постачанні або цінові коливання).

- критерії результативності; (фокусуються на вимірюванні фактичної ефективності енергетичної системи країни з погляду її здатності забезпечувати надійну та доступну енергію для кінцевих користувачів).

Незважаючи на це, в академічній сфері спостерігається дефіцит комплексних перевірок концепцій енергетичної безпеки в контексті динамічно змінюваної геополітичної реальності, технічного прогресу та новітніх глобальних викликів.

Значна частина наукових публікацій, присвячених енергетичній безпеці Європейського Союзу, традиційно зосереджувалася на відносинах європейських країн з РФ та наслідках турбулентності українсько-російських відносин [95]. Дослідження аналізували обмеження та перспективи обраного зовнішньополітичного вектору. При цьому альтернативні сценарії енергетичного переходу, що передбачають залучення потенціалу нових країн-експортерів, отримували лише епізодичну увагу. Праці з енергетичної дипломатії ЄС часто концентрувалися на відносинах із США, політичній нестабільності країн Близького Сходу [95] або обмежених ринках Азії.

Ключові проблеми енергетичної безпеки ЄС також включали необхідність диверсифікації імпорту та якісного переосмислення політичних міркувань у цьому секторі. Зокрема, А. Герранц-Сюралз [95] вказував на відсутність інституційного розвитку та неспроможність ЄС експортувати власні правила гри як причини неефективності його зовнішньої енергетичної політики. Інші ідентифіковані чинники включали відсутність спільного стратегічного напрямку в ЄС щодо енергопостачання, неадекватність інвестицій в інфраструктуру країн-виробників та ігнорування ресурсної глобалізації африканського регіону.

Огляд численних конотацій енергетичної безпеки свідчить про їхній контекстуальний характер та зростання інтересу до питань екологічної стійкості, що обумовило розробку механізмів енергетичного менеджменту на національному та глобальному рівнях. Група вчених сфокусувалася на концептуалізації енергетичних структур, враховуючи тенденцію поступового переходу від статичних до динамічних змін глобальної архітектури енергетичного сектору [48]. Кількість ідентифікованих інституцій у цих дослідженнях варіюється від 6 до 50, що відображає складність сфери.

Дослідження охоплювали як виключно ринки нафти та газу [56, С.69], так і відновлювані джерела енергії та низьковуглецеві технології [49]. Інституційні рамки управління також розглядалися широко: від міжурядових організацій та самітів до неурядових інституцій, багатосторонніх фінансових установ, а також гібридних структур (транснаціональні мережі адвокації, квазірегуляторні приватні органи та державно-приватне партнерство).

Ключові інституції у становленні глобального енергетичного правління:

- віжнародне енергетичне агентство (МЕА); (Дочірна організація ОЕСР, яку зазвичай вважають «найбільшою багатосторонньою енергетичною структурою»). Його динаміка функцій є предметом постійної уваги науковців[59].

- організація країн-експортерів нафти (ОПЕК); (Традиційно популяризувалася в контексті моделювання її поведінки як гравця зі суттєвим впливом на ціноутворення. Проте, новітні дослідження нівелювали спроможності членів ОПЕК повністю контролювати цінову політику, розглядаючи переконання щодо його впливу радше у статусі «раціоналізованого міфу»).
- міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ); (Орієнтоване на просування безпечних, надійних і мирних ядерних технологій. Його діяльність охоплює три взаємопов'язані сфери: гарантії та перевірка (запобігання використанню ядерних технологій у військових цілях), безпека та захист (радіаційний захист) та наука і технології (мобілізація ядерних технологій у мирних цілях)[49].

Серед інших міжнародних інституцій, яким приділено увагу у контексті енергетичної безпеки, — G7, G20, IRENA, ООН та Міжнародний енергетичний форум (IEF).

Погляд на енергетичну безпеку є суттєво контекстуалізованим і залежить від позиції суб'єкта у глобальному ланцюжку енергопостачання (виробник, транзитер, споживач). Для країн-споживачів ключові аспекти безпеки включають: диверсифікацію поставок, доступ до енергетичних ресурсів в умовах глобальної конкуренції, утримання стабільних цін, наявність резервів на випадок надзвичайних ситуацій та впровадження альтернативних джерел енергії (ВДЕ).

На рівень енергетичної безпеки також впливає низка регуляторних та інфраструктурних обмежень[59]:

регуляторні обмеження; (Сюди відносять законодавчі заборони на розвідку екологічно чутливих територій, інвестиційні санкції, специфічні податкові політики країн-виробників, а також жорсткі специфікації на нафтопродукти).

інфраструктурні обмеження; (До них належать обмежена логістика, відсутність адекватного доступу до потужностей нафтопереробних заводів (НПЗ) або сховищ).

ринкові механізми; (Додатковим джерелом волатильності є ринкові спекуляції).

Існує систематичний зв'язок між політичними позиціями держав, їхньою внутрішньою енергетичною політикою та фізичною інфраструктурою. Розмір і потужність промислових галузей країн-членів ЄС корелюють зі структурними особливостями їхніх енергетичних систем та ухваленими політичними рішеннями. Наприклад, такі країни, як Данія, Німеччина, Ірландія, Португалія та Швеція, які реалізували амбітні внутрішні стратегії у сфері ВДЕ та енергоефективності, демонструють високий рівень підтримки цілей щодо нульової відмітки викидів парникових газів. Більше того, ці держави або повністю відмовилися від ядерної енергетики (Німеччина), або заборонили виробництво електроенергії на АЕС (Австрія, Данія, Ірландія, Люксембург і Португалія), або запровадили суворіші правила, що забезпечують поступову відмову від неї (Бельгія та Швеція)[78].

Категорія енергетичної безпеки є волатильною через постійну зміну уявлень щодо її сутності. Ця зміна залежить від структури енергетичного ринку, стану відносин між виробниками та споживачами, тенденцій попиту/пропозиції, технологічних інновацій та готовності до потенційних енергетичних криз у постачанні чи цінових шоків.

Наприклад, енергетична політика держав-членів Вишеградської групи знаходиться під впливом високої частки вугілля та ядерної енергетики і, відповідно, низької частки ВДЕ в їхньому енергетичному балансі. Ця залежність від імпорту нафти та газу перешкоджає цим країнам у встановленні конкретних, обов'язкових та довгострокових внутрішніх цілей щодо ВДЕ та енергоефективності, доки не буде забезпечена надійна заміна традиційних енергоресурсів альтернативними[89].

Існуючі стратегічні пріоритети країн-членів Європейського Союзу розходяться: держави Східного флангу ЄС надають перевагу питанням диверсифікації поставок (зокрема, природного газу) та зниженню енергетичної залежності від РФ, тоді як країни Західної Європи традиційно зосереджені на кліматичних змінах та відновлюваних джерелах енергії (ВДЕ). Військова агресія РФ проти України створює умови для конвергенції цих двох стратегічних груп. Ринкова інтеграція виступає ключовим механізмом зменшення залежності від російських енергоресурсів, що наразі є геополітичним пріоритетом для підвищення стратегічної енергетичної автономії європейських країн.

Сучасна стратегічна конкуренція трансформувала енергетику з інструменту політичного тиску (як-от нафтове ембарго 1973 року) у безпосередню мішень для атак. Вразливість енергетичного сектору є ціллю терористичних атак (включно з кіберзагрозами), які спрямовані не лише на інфраструктурні елементи в ланцюгах постачання (термінали, танкери, магістральні трубопроводи нафти та газу), але й на установки в країнах-споживачах (генеруючі станції, енергетичні мережі, нафтопереробні заводи тощо)[98].

Можна виділити наступний ключовий взаємозв'язок між енергетичними ресурсами та військовим виміром безпеки:

Конкуренція за доступ до запасів: Значні поклади нафти та газу, особливо на Близькому Сході та у басейні Каспійського моря (щодо маршрутів трубопроводів), загострюють конкуренцію між державами, нерідко призводячи до бойових дій.

Захист інфраструктури та потоків: Локальні та зовнішні сили зацікавлені у підтримці військової присутності для захисту видобувних або транзитних регіонів, включно з буровими платформами, НПЗ та трубопроводами. Збройні формування (наприклад, різні типи присутності США в регіоні Перської затоки та діяльність російських ПВК, зокрема

«Вагнер» в країнах Африки) фокусуються на захисті потоків нафти та газу або збереженні контролю над родовищами.

Територіальні суперечки за нафтові та газові поклади є характерними для інших геостратегічно важливих регіонів, як-от Центральна Азія та Південно-Китайське море, за участю Китаю, Ірану, РФ, США та інших суб'єктів. Ключові проблеми включають: забезпечення доступу до енергоресурсів для іноземних компаній, будівництво нових потужностей та конкуренція схем трубопроводів для отримання найприбутковішого маршруту експорту. Хоча майбутні безпекові загрози, ймовірно, походитимуть із етнічних конфліктів, сепаратистських рухів та нестабільних політичних режимів, а не виключно з «три великих держав» за маршрути транспортування[89, с.59].

У Південно-Китайському морі тривалі міжнародні суперечки щодо кордонів виключних економічних зон та права власності на острови є основними дестабілізуючими факторами. Регіон не лише містить значні поклади вуглеводнів, але й є головним шляхом морських поставок енергоресурсів до країн Азії. Після відкриття великих покладів нафти на островах Спратлі у 1976 році, видобуток спричинив територіальні суперечки між шістьма державами: Бруней-Даруссалам, Китай, Малайзія, Філіппіни, Тайвань і В'єтнам. Це призвело до нарощування військової присутності: сьогодні близько 65 острівців, рифів і скель окуповані військовими формуваннями різних країн [59]. Китай, зокрема, у своєму Законі про територіальне море та прилеглу зону від 1992 року заявив про суверенітет над архіпелагами Спратлі та Парасель, закріпивши за собою право застосовувати силу проти спроб окупації[59]. Подібні суперечки (між Китаєм і В'єтнамом щодо Тонкінської затоки; між Малайзією та Філіппінами на схід від Борнео; конкуренція між Китаєм і Японією за маршрути трубопроводів та частку видобутку на Сахаліні; суперечки між Малайзією та В'єтнамом у Сіамській затоці) дестабілізують Південно-Східну Азію та опосередковано

загрожують енергетичній безпеці інших держав, зокрема Японії та Південної Кореї.

Енергетичні ресурси у сучасній геополітиці функціонують не лише як стратегічний актив, але й як знаряддя, мішень або другорядний елемент військового конфлікту. Особлива увага зосереджена на стратегічних морських проходах (chokepoints), які є критично важливими для глобальної енергетичної безпеки.

Ормузька протока є одним із найбільш стратегічних chokepoints у світі, через який щоденно транспортується приблизно 17 млн барелів нафти, що становить близько 20% світових поставок (Fakir et al., 2023). Іран володіє спроможністю блокувати цю протоку для судноплавства, що може порушити світові поставки на тижні, слугуючи механізмом реакції на міжнародний санкційний тиск. Наприклад, вихід США з Спільного всеосяжного плану дій (JCROA) у 2018 році та пов'язана з цим втрата Іраном європейського та азійського ринків призвели до посилення регіональної напруженості навколо цієї протоки[39, С.69].

Альтернативні маршрути є вкрай обмеженими: Саудівська Аравія може транспортувати лише до 5 млн барелів на день трубопроводом Схід-Захід, а ОАЕ — до 1,5 млн барелів через трубопровід Абу-Дабі [59, С.69]. Інші потенційні маршрути часто перетинають національні кордони, втрачаючи дієвість через політичні розбіжності між державами регіону. Невирішені територіальні суперечності (наприклад, між Іраном та ОАЕ, Саудівською Аравією та Катаром, Катаром і Бахрейном), а також ширша політична нестабільність (включно з подіями в Ізраїлі) дестабілізують Близький Схід, ставлячи під загрозу глобальне енергопостачання та перетворюючи ці регіони на потенційне джерело збройного конфлікту чи військового втручання.

Суецький канал: Є другим за вагомістю маршрутом для поставок нафти та зрідженого природного газу (СПГ) до Європи та Північної Америки. Хоча канал обслуговує 10% світової торгівлі, його блокування, зважаючи на те, що

через нього проходить 30% щоденних світових контейнерних перевезень [78], може мати суттєвий вплив на енергопоставки.

Баб-ель-Мандебська протока: Ця протока формує життєво важливу стратегічну ланку на морському торговельному шляху між Середземним морем та Індійським океаном, проходячи через Червоне море та Суецький канал. Близько 9% загальної трансокеанської нафти щоденно перетинає цю протоку [78]. Суперництво за контроль над Баб-ель-Мандебською протокою є частиною ширшого регіонального конфлікту (так званої «нової холодної війни на Близькому Сході» за визначенням Соуджа [78] між Іраном та його шіїтськими союзниками, з одного боку, та Саудівською Аравією та її сунітськими прибічниками, з іншого.

Так, у Південно-Китайському морі ключовим проблемним питанням залишається контроль над енергетичними артеріями, що ведуть до Малаккської протоки. Через цю протоку щоденно проходить 11,7 млн барелів нафти та дві третини глобальних поставок СПГ, прямуючи до країн Тихоокеанського регіону, таких як Китай, Японія та Південна Корея [78]. Провідні держави (зокрема, Китай, Індія, США) легітимізували право використовувати свої військові спроможності для захисту цих морських шляхів від піратства чи терористичних нападів, забезпечуючи вільний прохід для своїх танкерів.

Китайська військово-морська експансія в регіоні сприймається Індією та Японією як пряма заявка на домінування та загроза їхній власній безпеці. Для Сполучених Штатів Америки (США) домінуюча військова позиція КНР у Південно-Китайському морі загрожує їхньому стратегічному статусу у західній частині Тихого океану та підвищує ризики для Тайваню.

У свою чергу, Китайська Народна Республіка (КНР) розглядає плани США щодо військової присутності у Малаккській протоці (критично важливому енергетичному chokepoint) як загрозу своїм національним інтересам. При цьому Індонезія та Малайзія також відкидають ідею патрулювання США в цій протоці, демонструючи прагнення до регіональної

автономії в контролі над ключовими морськими шляхами. Таким чином, прагнення до контролю над енергетичними артеріями та джерелами ресурсів безпосередньо призводить до ескалації військово-політичної конкуренції між провідними світовими державами та регіональними гравцями.

Висновки до другого розділу

У межах розділу було з'ясовано, що енергетичний конфлікт виступає формою протиріччя між державами, корпораціями чи іншими суб'єктами міжнародних відносин щодо контролю, розподілу та використання енергоресурсів або інфраструктури їх транспортування. Сутність таких конфліктів полягає у взаємодії політичних, економічних і геостратегічних інтересів, що перетворюють енергетику з економічного ресурсу на інструмент впливу та політичного тиску. Класифікація енергетичних конфліктів за масштабом, суб'єктами, характером і об'єктом протистояння дає змогу виокремити їх структурні параметри, виявити домінуючі чинники ескалації та визначити потенційні наслідки для регіональної і глобальної стабільності.

Водночас, енергетичні кризи розглядаються як більш широке явище, що охоплює не лише сферу суперництва, а й системні збої у світовій енергетичній архітектурі. Їхній вплив проявляється у зміні глобальних торговельних потоків, переорієнтації інвестицій, переформатуванні політичних альянсів і загостренні соціально-економічних диспропорцій. Аналізуючи енергетичні кризи, сучасна наука застосовує низку методологічних підходів — системний, інституціональний, геоекономічний, глобалістський, сценарний та еколого-економічний. Кожен із них розкриває окремі аспекти впливу кризових явищ: від структурних дисфункцій ринку енергоресурсів до ролі міжнародних інституцій у стабілізації енергетичної безпеки.

Отже, взаємозв'язок енергетичних конфліктів і кризових процесів визначається як діалектичний: конфлікти часто стають каталізатором криз,

тоді як самі кризи, у свою чергу, провокують появу нових форм конкуренції за ресурси й вплив. У цьому контексті енергетична безпека постає не лише як складова національної безпеки, а й як системоутворюючий фактор глобального розвитку. Енергетичні кризи виступають стимулом до технологічних інновацій, енергетичної диверсифікації та формування нової архітектури міжнародних відносин, заснованої на принципах взаємозалежності, кооперації та сталості.

Російська агресія проти України стала каталізатором фундаментальної трансформації архітектури глобальної енергетичної безпеки епохи пост-холодної війни, замінивши парадигму економічної раціональності на імператив *realpolitik*. Цей конфлікт вивільнив та посилив довгострокові тенденції, які визначатимуть геоекономічне майбутнє, включаючи: повернення суперництва великих держав та фрагментацію ліберального світового економічного порядку; мілітаризацію енергетики та перетворення енергетичного сектора на пряму мішень (кіберзагрози, атаки на інфраструктуру); порушення енергетичних та промислових ланцюгів постачання, що критично залежать від стратегічних *chokepoints* (Ормузька, Малаккська протоки, Суецький канал); енергетичні ресурси перетворилися на двосічний меч: вони є як джерелом фінансування збройних конфліктів (наприклад, Ангола, Південний Судан), так і безпосередньою причиною територіальних суперечок (Південно-Китайське море).

Геополітичні наслідки російської агресії проти України для глобальної безпеки енергопостачання, за прогнозами, матимуть довготривалий характер, оскільки ця війна вивільнила та посилила наратив вразливості, який довго ігнорувався в умовах енергетичної взаємозалежності, що базувалася виключно на принципі економічної раціональності, нівелюючи фактори *realpolitik*. Цей конфлікт підкреслив та прискорив довгострокові тенденції, зокрема повернення суперництва великих держав, фрагментацію ліберального світового економічного порядку, порушення критичних енергетичних і промислових ланцюгів постачання, а також мілітаризацію

енергетики. Сукупність цих факторів безпосередньо спричинює трансформацію усієї архітектури безпеки, що склалася в епоху після Холодної війни.

Для забезпечення енергетичної безпеки на постійній основі необхідний оптимальний стратегічний простір для маневру, який має бути гнучким, диверсифікованим та здатним обирати з якомога більшої кількості сценаріїв. З одного боку, майбутні вектори енергопостачання не повинні перешкоджати національним суб'єктам реалізовувати власні політичні, безпекові та енергетичні пріоритети. З іншого боку, взаємозалежність має бути свідомо зменшена у тих випадках, коли вона призводить до посилення вразливостей держави.

Створення транснаціональної енергетичної платформи, що ґрунтується на спільній програмі зовнішнього стримування та економічних потужностях, може значно зменшити ризик збоїв через превентивне управління кризами та диверсифікацію як енергетичних маршрутів, так і постачальників ресурсів. Досвід взаємовідносин з РФ показує, що для запобігання подібним потрясінням у майбутньому при розробці тривалих енергетичних відносин і спільних енергетичних ринків необхідно враховувати набагато більше чинників, ніж прості розрахунки витрат, а саме: безпекові та військові міркування, промислово-технологічну конкуренцію та прагнення до суверенітету. Таким чином, перезавантаження блоку енергетичної колаборації потребує інтегрованого підходу, який виходить за рамки вузького фокусування на постачанні та охоплює військовий, промисловий і технологічний виміри.

Таким чином, осмислення поняття, сутності та типології енергетичних конфліктів дає змогу глибше зрозуміти закономірності функціонування енергетичної системи світу, окреслити перспективи її розвитку та визначити ефективні механізми мінімізації конфліктогенності у сфері енергетики як ключової передумови забезпечення стабільного та безпечного глобального розвитку.

Сучасні енергетичні конфлікти є багатовимірним феноменом, що поєднує економічні, політичні, безпекові та екологічні складові. Їхні наслідки виходять далеко за межі національних кордонів, трансформуючи систему міжнародних відносин і структуру глобальної безпеки. Ефективна реакція на ці виклики потребує формування нової моделі міжнародної енергетичної співпраці, заснованої на принципах взаємозалежності, сталого розвитку, екологічної відповідальності та колективної безпеки. Тільки за умов диверсифікації енергоресурсів, розвитку відновлюваної енергетики та зміцнення механізмів міжнародного права можливо забезпечити довгострокову стабільність у світовій енергетичній системі та запобігти ескалації майбутніх енергетичних конфліктів.

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ЕНЕРГЕТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ НА ГЛОБАЛЬНИЙ СТАЛИЙ РОЗВИТОК І ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

3.1. Енергетична безпека як складова глобальної стратегії сталого розвитку

Енергетична безпека у XXI столітті набула статусу одного з ключових чинників політичної стабільності, економічного зростання та екологічної рівноваги у світі. У глобальній системі міжнародних відносин енергетичний чинник перетворився на визначальний елемент геополітики, що впливає на формування зовнішньої та внутрішньої політики держав, їхню конкурентоспроможність і здатність реалізовувати національні інтереси.

Проблематика енергетичної безпеки є невід’ємною складовою глобальної стратегії сталого розвитку, визначеної Організацією Об’єднаних Націй у рамках Порядку денного до 2030 року. Забезпечення сталого доступу до чистої, надійної, сучасної та доступної енергії для всіх [78] є фундаментальною умовою реалізації інших цілей — зокрема, подолання бідності, розвитку промисловості, інновацій, зменшення кліматичних змін і забезпечення миру та процвітання.

У сучасних умовах енергетична безпека розглядається не лише як технічне чи економічне завдання, а як комплексна багатовимірна категорія, що поєднує політичні, екологічні, технологічні, соціальні та гуманітарні аспекти.

Енергетична безпека — це стан захищеності держави, суспільства та економіки від реальних або потенційних загроз, пов’язаних із перериванням енергопостачання, дефіцитом енергоресурсів, нестабільністю цін чи технологічною вразливістю енергетичної інфраструктури.

У науковій літературі виділяють кілька ключових компонентів енергетичної безпеки:

фізична безпека постачання (стабільність і надійність джерел енергії);

економічна доступність енергії (оптимальні ціни для споживачів і бізнесу);

екологічна безпечність (мінімізація шкідливого впливу енергетики на довкілля);

технологічна стійкість (наявність інновацій, модернізації систем);

інституційна ефективність (державне регулювання, правові механізми, міжнародне співробітництво)[78].

З огляду на глобальні виклики — зміни клімату, виснаження природних ресурсів, геополітичні конфлікти — енергетична безпека все більше інтегрується у парадигму сталого розвитку, де пріоритетами стають енергоефективність, декарбонізація, цифровізація енергетики та розвиток відновлюваних джерел енергії (ВДЕ).

Ключовим міжнародним документом, що визначає стратегічні орієнтири у сфері енергетичної безпеки, є Порядок денний ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року, зокрема Ціль 7 — «Affordable and Clean Energy». Вона передбачає розширення доступу до енергетичних ресурсів, збільшення частки ВДЕ, підвищення енергоефективності та зміцнення міжнародного співробітництва.

Додатково, Паризька кліматична угода (2015 р.) визначила необхідність скорочення викидів парникових газів, що стимулює перехід на «зелену» енергетику. У межах Європейського Союзу реалізується Європейський зелений курс (European Green Deal), який спрямований на досягнення вуглецевої нейтральності до 2050 року[45, с.78].

Також важливу роль відіграє Міжнародне агентство з відновлюваної енергії (IRENA), яке координує глобальні зусилля у розвитку чистих енергетичних технологій та обміні інноваційними практиками.

Перехід до стійкої енергетики передбачає[67]:

зменшення залежності від викопних палив (нафти, газу, вугілля);

розвиток відновлюваних джерел (сонячна, вітрова, гідро- та біоенергетика);

підвищення енергоефективності виробництва та споживання;
впровадження «розумних мереж» (smart grids) і технологій накопичення енергії.

Глобальна енергетична трансформація має не лише екологічний, а й геополітичний ефект — зменшує роль традиційних енергетичних монополій і створює нові центри впливу. Так, країни, які інвестують у відновлювану енергетику, отримують нову енергетичну незалежність і конкурентні переваги. Енергетика часто стає інструментом політичного тиску. Приклади газових криз між Росією та Україною (2006, 2009, 2022 рр.) показують, наскільки залежність від монопольних постачальників загрожує національній безпеці [10].

Війна Росії проти України у 2022 році спричинила перегляд енергетичних стратегій ЄС — прискорення переходу до ВДЕ, диверсифікацію імпорту газу, розвиток LNG-терміналів. Коливання цін на енергоносії, інвестиційні ризики, технологічна відсталість і низька енергоефективність є системними бар'єрами сталого розвитку. Також загрозою є кібербезпека енергетичних систем, адже цифровізація робить критичну інфраструктуру вразливою до хакерських атак[77].

Так, традиційна енергетика — основне джерело викидів CO₂. Глобальне потепління, зміна клімату та зростання природних катастроф роблять перехід на чисту енергію не лише економічною, а екзистенційною необхідністю.

Енергетична безпека виступає одним із ключових чинників сучасної системи міжнародних відносин, адже забезпечення стабільних джерел енергопостачання та їх диверсифікація визначають не лише економічний розвиток, але й політичну незалежність держав. Для України ця проблема має особливе значення у зв'язку з її геополітичним положенням та історичною залежністю від постачання енергоресурсів ззовні. В умовах глобальних трансформацій та зростання ризиків у сфері енергетики зовнішня політика України спрямована на пошук нових стратегічних партнерів,

інтеграцію до європейського енергетичного простору та активну участь у міжнародних ініціативах, які забезпечують безпеку енергопостачання [89].

На глобальному рівні Україна постає як учасник міжнародних переговорних процесів щодо енергетичної безпеки, де порушуються питання диверсифікації маршрутів транспортування нафти й газу, розвитку відновлюваних джерел енергії та створення механізмів захисту від енергетичного шантажу. Зовнішньополітичний курс держави у цій сфері тісно пов'язаний із зміцненням стратегічного партнерства з Європейським Союзом, США та іншими провідними акторами, а також із прагненням приєднуватися до глобальних енергетичних програм і договорів, що регламентують правила поведінки на світових ринках енергії[77].

На регіональному рівні особливу роль відіграє взаємодія України з країнами Центральної та Східної Європи, Чорноморського регіону та Кавказу. Саме тут формується мережа енергетичних проектів і ініціатив, спрямованих на зменшення залежності від традиційних джерел енергії та розбудову нової інфраструктури для транспортування газу й нафти. Україна прагне не лише інтегруватися в регіональні ринки, але й виступати транзитною державою, що забезпечує стабільність енергопостачання для значної частини Європи.

Таким чином, зовнішня політика України у сфері енергетичної безпеки має багатовимірний характер: від участі в глобальних процесах, що визначають правила функціонування світових енергетичних ринків, до розвитку регіональних ініціатив, які зміцнюють позиції країни як надійного партнера й транзитера. У сучасних умовах ця політика стає важливим інструментом збереження суверенітету, посилення міжнародної суб'єктності та зміцнення економічної стійкості держави[39, С.79].

Звичайно, у сучасному глобалізованому світі, енергетичні ресурси виступають фундаментом економічного розвитку та політичної стабільності, питання енергетичної безпеки набуває особливого значення для зовнішньої політики України. Держава, яка історично перебувала у стані залежності від

імпорту енергоносіїв, стикається з необхідністю диверсифікації джерел постачання, модернізації енергетичної інфраструктури та інтеграції до європейського енергетичного простору. Водночас глобальні виклики, серед яких геополітичні конфлікти, енергетичний шантаж та зростаючий попит на відновлювані ресурси, створюють нові ризики й можливості для формування зовнішньополітичної стратегії України у цій сфері.

Вивчення зовнішньої політики України у сфері енергетичної безпеки є надзвичайно актуальним у контексті гарантування національного суверенітету, стабільності політичної системи та економічної незалежності. Виявлення основних загроз, оцінка ризиків та пошук шляхів їх нейтралізації сприятимуть формуванню ефективної системи енергетичної безпеки, збереженню стратегічної ролі України як транзитної держави та зміцненню її позицій у міжнародних відносинах. Це потребує скоординованої взаємодії державних органів, наукових установ, приватного сектора та міжнародних партнерів у межах глобальних і регіональних процесів[59].

Теоретична характеристика політичних процесів щодо вектору зовнішньої політики чітко обґрунтована в енциклопедичному словнику. Головним завданням зовнішньої політики України на пострадянському просторі є формування зони вільної торгівлі, стимулювання розвитку промислової кооперації та інших форм економічної співпраці. Важливим напрямом традиційно залишається діяльність у межах Організації Об'єднаних Націй, одним із засновників якої виступила Україна, а також у її спеціалізованих установах. Участь у цих міжнародних структурах стала для держави водночас засобом зміцнення позицій на міжнародній арені та інструментом впливу на формування і розвиток глобальної системи. Це відповідає прагненню України долучатися до творення нового міжнародного порядку [10]

Особливе місце у зовнішній політиці посідає миротворча діяльність під егідою ООН, що спрямована на запобігання та врегулювання міжнародних конфліктів. Україна активно долучається до миротворчих операцій у різних

регіонах світу, підтверджуючи відданість ідеалам миру та міжнародної безпеки. Історичні особливості розвитку українського народу зумовили географічну розпорошеність його представників, що призвело до формування численних українських громад за межами країни. У зв'язку з цим одним із важливих завдань зовнішньої політики України є підтримка контактів із діаспорою, сприяння розвитку гуманітарних зв'язків, а також захист прав закордонних українців, зокрема у сфері збереження національної ідентичності.

У науковій літературі відзначено, що Україна є суверенною європейською державою, яка формує свою зовнішню політику відповідно до норм міжнародного права та орієнтує її на захист національних інтересів. Основними принципами цієї політики виступають рівноправність і суверенна рівність держав, невтручання у їхні внутрішні справи, повага до територіальної цілісності та непорушності чинних кордонів [89].

Тому, в цілому зовнішня політика незалежної України відіграла значну роль у зміцненні міжнародного статусу держави, формуванні її позитивного іміджу у світі та визначенні належного місця у сучасних глобальних процесах. Окрім того, російсько-українська війна лише підтвердила об'єктивну необхідність євроінтеграційного напрямку розвитку для української держави та суспільних пріоритетів.

У монографічному дослідженні авторського колективу Суходолі О. М., Харазішвілі Ю. М., Рябцева Г. Л. відзначено, що «дослідження проблем енергетичної безпеки – складне завдання, що потребує врахування різних аспектів життєдіяльності країни та динаміки змін зовнішнього середовища». [39]. Автори слушно відзначають про те, що соціально-політичні й технологічні зміни в енергетичній сфері, а також трансформація механізмів функціонування національних, регіональних і глобальних ринків зумовлюють необхідність створення системи раннього виявлення та нейтралізації загроз енергетичній безпеці. Використання системного підходу забезпечує науково обґрунтовану основу для єдиної методики ідентифікації

загроз, їх опису та аналізу впливу на енергетичну стабільність. Це, у свою чергу, сприяє координації дій та підвищенню результативності роботи суб'єктів у даній сфері.

На думку Дегтяр О. важливим аспектом партнерських відносин у сфері енергетики є активна співпраця України з програмою INOGATE, яка надає значну підтримку у розвитку різних напрямів енергетичного сектору. Серед ключових сфер взаємодії можна виокремити: удосконалення енергетичних ринків (оновлення нормативно-правової бази щодо забезпечення споживачів електроенергією та газом, запровадження механізмів контролю якості послуг, використання автоматизованих систем для врегулювання платежів у разі неналежного надання послуг); стандартизацію в енергетиці; розвиток енергетичної статистики (збір даних і формування якісних паливно-енергетичних балансів); підвищення енергоефективності; стимулювання інвестицій (ідентифікація перспективних проєктів у сфері відновлюваних джерел енергії, енергоефективності та енергетичної безпеки); формування сучасної енергетичної політики; а також удосконалення тарифної системи (розробка методик визначення та застосування тарифів). Отже, співробітництво України з міжнародними організаціями охоплює основні напрями енергетичного розвитку держави[69].

Згідно з результатами експертного опитування, проведеного з 30 вересня по 10 жовтня 2024 року в межах проєкту «Експертно-аналітична підтримка діяльності МЗС України у сфері розвитку публічної дипломатії та зміцнення діалогу влади і суспільства», Україна в умовах війни перебуває під впливом динамічних глобальних і регіональних процесів, що створюють серйозні виклики та загрози. Експерти вкрай низько оцінили ефективність підтримки з боку таких міжнародних структур, як МАГАТЕ (2,1 бала), Міжнародний Червоний Хрест (2,0 бала), ОБСЄ (1,9 бала), ООН (1,9 бала) та ОЧЕС (1,5 бала)[59].

Подібні результати зумовлені тим, що ці організації не змогли належним чином відреагувати на російську агресію. Робота Ради Безпеки

ООН і ОБСЄ щодо України фактично була паралізована через застосування права вето з боку країни-агресора. Гуманітарні місії ООН і Міжнародного Червоного Хреста позбавлені доступу до тимчасово окупованих територій, при цьому представники Червоного Хреста займають позиції, неприйнятні для України у контексті злочинів РФ. МАГАТЕ, у свою чергу, втратило реальні можливості контролювати ситуацію навколо захопленої Запорізької АЕС. Водночас через об'єктивні обставини та геополітичні чинники допомога з боку регіональних структур, зокрема ОЧЕС, залишається на вкрай низькому рівні.

На думку Дегтяр О. енергетична забезпеченість України залишається однією з найнижчих у світі, адже держава практично не володіє власними запасами викопного палива та систематично потерпає від обстрілів і воєнних дій з боку росії. Отримавши у 2022 році статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, Україна зобов'язана імплементувати ключові положення законодавства ЄС та розвивати власні енергетичні ринки для подальшої інтеграції на регіональному й європейському рівнях. Водночас у стратегічних та офіційних документах країна приділяє особливу увагу забезпеченню стійкості енергетичного сектора і мінімізації наслідків кліматичних змін [27].

Перспективний аналіз розвитку української енергетики свідчить, що найближчим часом необхідно розглянути питання базового фінансування науково-дослідних установ та створення ефективних механізмів проєктного фінансування. Це сприятиме підвищенню результативності наукових розробок у сфері енергетичної політики, їх практичній цінності, а також посиленню міжнародного співробітництва й внутрішньодержавної координації. Такий підхід допоможе комплексно вирішувати актуальні енергетичні проблеми України та забезпечувати поступову інтеграцію у європейський енергетичний простір.

Авторським колективом науковців зазначено, що українське суспільство вирізняється мінливістю політичних уподобань і часто стає

об'єктом впливу недобросовісних політиків та як внутрішніх, так і зовнішніх провокаторів, що мають на меті дестабілізацію державної системи. У таких умовах ключова роль політичної еліти полягає у відстоюванні стратегічно важливих для країни питань, а не у використанні маніпуляцій задля особистої вигоди. Політичні трансформації сучасності створюють підґрунтя для прогресивних змін, проте недостатня компетентність і поширені корупційні практики формують ризики масштабної деструкції в управлінських структурах на різних рівнях. Це гальмує розвиток держави та знижує ефективність політичних процесів.

Загалом, формування цілісної державної політики з протидії деструктивним політичним практикам потребує не лише політичної волі та високого рівня суспільної свідомості у сфері попередження порушень, але й належного законодавчого підґрунтя та якісного практичного впровадження правових норм. Саме поєднання цих чинників здатне забезпечити стабільність і сталий розвиток України [56, С.87].

Енергетичний потенціал України залишається одним із найнижчих у світі, адже країна обмежено володіє власними запасами викопного палива та постійно страждає від обстрілів і воєнних дій з боку росії. Набувши у 2022 році статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, Україна зобов'язана гармонізувати своє законодавство з нормами ЄС і модернізувати внутрішні енергетичні ринки для поступової інтеграції в європейський енергетичний простір. При цьому у стратегічних документах держави особлива увага приділяється підвищенню стійкості енергетичного сектору та зменшенню негативного впливу кліматичних змін.

Перспективний аналіз розвитку української енергетики засвідчує потребу у запровадженні стабільного фінансування науково-дослідних установ і розширенні системи проєктного фінансування. Це дозволить підвищити ефективність і прикладну значущість наукових розробок у сфері енергетичної політики, сприятиме зміцненню міжнародного співробітництва

та розвитку внутрішньодержавної координації, що є необхідним для комплексного розв'язання енергетичних викликів країни.

Тому враховуючи усі аспекти у сфері енергетичної безпеки зовнішня політика України формується на перетині глобальних і регіональних процесів, що зумовлюють як можливості, так і виклики для держави. На глобальному рівні ключову роль відіграє залучення до діяльності міжнародних організацій, зокрема ООН та її структур, що дає можливість відстоювати національні інтереси у питаннях миру, безпеки та енергетики. Попри обмежену ефективність частини інституцій, участь у миротворчих і дипломатичних ініціативах дозволяє Україні формувати позитивний імідж і зміцнювати позиції у світовому співтоваристві. Водночас досвід російсько-української війни продемонстрував обмеженість впливу міжнародних організацій у протидії агресії, що актуалізує потребу у створенні нових механізмів глобального енергетичного та безпекового співробітництва[78, С. 49].

На регіональному рівні пріоритетним напрямом для України залишається європейська інтеграція, яка безпосередньо пов'язана з імплементацією стандартів ЄС у сфері енергетики, розвитку внутрішніх ринків та модернізації інфраструктури. Участь у програмах на кшталт INOGATE сприяє реформуванню енергетичного сектору, підвищенню його ефективності та стимулюванню інвестицій, що є основою для поступового входження у єдиний європейський енергетичний простір. У регіональному вимірі також важливим завданням виступає зміцнення співпраці з сусідніми державами у сфері транзиту енергоресурсів, координації дій щодо збереження енергетичної стабільності та спільної протидії кризам.

Таким чином, глобальний аспект зовнішньої політики України визначається участю у формуванні міжнародних правил та механізмів енергетичної безпеки, тоді як регіональний орієнтований на інтеграцію до ЄС, розвиток транскордонної співпраці та створення передумов для стійкого функціонування енергетичної системи. Поєднання цих вимірів дозволяє

державі не лише реагувати на сучасні виклики, а й закладати основу для довгострокового сталого розвитку у контексті європейської та глобальної безпеки.

Україна має вигідне географічне положення, що дозволяє їй бути ключовим транзитером енергоносіїв між Сходом і Заходом. Проте російська агресія, руйнування енергетичної інфраструктури та залежність від імпорту створили масштабні виклики. Водночас Україна володіє значним потенціалом для розвитку відновлюваної енергетики — особливо сонячної, вітрової, біо- та водневої. У рамках інтеграції до Європейського Союзу держава бере участь у програмах Energy Community та REPowerEU, що спрямовані на зміцнення енергетичної стійкості та підвищення енергоефективності. Розвиток водневої енергетики, модернізація теплових мереж, розбудова енергетичних хабів на заході країни та створення системи енергозбереження здатні перетворити Україну на важливий елемент європейської енергетичної архітектури.

3.2. Механізми врегулювання енергетичних конфліктів і перспективи розвитку відновлюваної енергетики

Енергетичні конфлікти посідають особливе місце в системі сучасних міжнародних відносин, оскільки енергетика є базовою основою функціонування економіки, промисловості, транспорту та всієї соціальної інфраструктури. Суперечки у сфері енергетики мають не лише економічний, а й політичний, правовий і безпековий вимір. Їхня складність полягає в тому, що боротьба за ресурси або маршрути їх транспортування часто перетворюється на інструмент політичного тиску чи засіб досягнення геостратегічних переваг. Саме тому врегулювання енергетичних конфліктів є однією з найактуальніших проблем сучасної міжнародної політики.

Причини енергетичних конфліктів різноманітні, а саме: нерівномірний розподіл природних ресурсів, конкуренція за контроль над джерелами постачання, геополітичні суперечності між експортерами та імпортерами,

розбіжності у ціноутворенні або тарифах на транзит, а також екологічні ризики, пов'язані з видобутком і транспортуванням енергоносіїв. Часто енергетичні суперечки посилюються через нестачу прозорості, недовіру між сторонами та відсутність узгоджених міжнародних механізмів співпраці. Яскравими прикладами таких конфліктів є газові кризи між Україною та Росією у 2006 і 2009 роках, суперечки навколо газопроводу «Північний потік–2» чи енергетичні обмеження в Перській затоці[68, С.78].

Врегулювання енергетичних конфліктів може відбуватися на національному, регіональному та глобальному рівнях. На національному рівні важливу роль відіграє державне регулювання енергетичного сектору, створення ефективної законодавчої бази та стратегій енергетичної безпеки. Важливою складовою є розвиток власних джерел енергії, підвищення енергоефективності та модернізація інфраструктури. На регіональному рівні значну роль відіграють інтеграційні механізми — наприклад, співпраця в межах Європейського Союзу, Енергетичного Співтовариства чи Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК). Вони створюють умови для обміну енергоресурсами, координації політики та розробки спільних проєктів.

Глобальний рівень врегулювання передбачає застосування міжнародно-правових механізмів і дипломатичних інструментів. До них належать діяльність Організації Об'єднаних Націй, Світової організації торгівлі, Міжнародного енергетичного агентства та Енергетичної хартії. Міжнародні інституції сприяють укладанню угод, формуванню правил енергетичної торгівлі, розробці стандартів безпеки та екологічної відповідальності. У випадках, коли конфлікти не вдається розв'язати шляхом переговорів, застосовуються правові механізми, зокрема міжнародний арбітраж або судовий розгляд. Прикладом є рішення Стокгольмського арбітражу у справах між «Нафтогазом України» і «Газпромом», яке стало важливим прецедентом у захисті прав держави на міжнародному рівні[98].

Дипломатичні механізми залишаються найефективнішими засобами запобігання та подолання енергетичних конфліктів. Переговори,

посередництво третіх сторін, участь міжнародних організацій і створення тимчасових робочих груп сприяють досягненню компромісу. Економічні інструменти включають диверсифікацію джерел постачання, розвиток альтернативної енергетики, а також створення спільних інвестиційних фондів і програм енергетичного партнерства. Усе більшого значення набувають екологічно орієнтовані механізми, які передбачають перехід на відновлювані джерела енергії як спосіб зменшення залежності від імпорتنих ресурсів і зниження конфліктного потенціалу між державами.

Важливим напрямом сучасного врегулювання є розвиток енергетичної дипломатії, яка поєднує зовнішньополітичні, економічні та екологічні інтереси. Її завданням є формування балансу між безпекою постачань, стабільністю ринку та сталим розвитком. Європейський Союз активно впроваджує «зелену дипломатію», фінансуючи енергетичну модернізацію партнерських країн і сприяючи зниженню напруженості у відносинах між експортерами та споживачами енергії[96].

Важливу роль у запобіганні енергетичним конфліктам відіграють інформаційно-комунікаційні механізми. Прозорість даних про видобуток, споживання, імпорт і експорт енергоресурсів формує довіру між державами та інвесторами. Міжнародна ініціатива EITI (Extractive Industries Transparency Initiative) спрямована на підвищення відкритості у видобувних галузях, що сприяє зменшенню ризиків корупції та суперечок.

Україна є прикладом держави, яка тривалий час перебуває в епіцентрі енергетичних конфліктів через своє транзитне становище та залежність від імпорту енергоносіїв. Сучасна енергетична політика України спрямована на інтеграцію до європейського енергетичного простору, розвиток власних ресурсів, використання відновлюваних джерел енергії та поступове зниження залежності від зовнішніх постачальників. Водночас країна активно застосовує міжнародно-правові механізми захисту своїх інтересів і формує нову систему енергетичної дипломатії, що базується на партнерстві, правовій рівності та сталому розвитку[95, С.98].

Врегулювання енергетичних конфліктів є складним багаторівневим процесом, який вимагає поєднання дипломатичних, правових, економічних і технологічних засобів. Його метою є не лише усунення поточних суперечок, а й створення умов для довгострокової стабільності, взаємної довіри та ефективного управління енергетичними ресурсами. Мирне вирішення енергетичних суперечок можливе лише за умови дотримання норм міжнародного права, прозорості у сфері енергетики, розвитку альтернативних джерел та готовності держав до конструктивного діалогу. У майбутньому саме синергія інновацій, правових норм і міжнародної співпраці стане основою глобальної енергетичної безпеки та стабільного розвитку світового співтовариства.

Відновлювана енергетика сьогодні розглядається як один із ключових напрямів глобального переходу до сталого розвитку. Вона охоплює використання природних, практично невичерпних джерел енергії — сонця, вітру, води, біомаси, геотермальних ресурсів, а також енергії припливів і відпливів. Зростання інтересу до «зеленої» енергетики зумовлене поєднанням екологічних, економічних і політичних факторів: необхідністю зниження викидів парникових газів, підвищенням енергетичної безпеки та прагненням до незалежності від традиційних енергоносіїв [49].

Сучасні тенденції розвитку відновлюваної енергетики свідчать про стрімке зростання її частки в глобальному енергетичному балансі. За даними Міжнародного агентства з відновлюваних джерел енергії (IRENA), у 2024 році понад 30% світової електроенергії вироблялося з відновлюваних джерел. Найбільш динамічно розвиваються сонячна та вітрова енергетика, які забезпечують значну частину нового енергетичного потенціалу. Зниження вартості обладнання, технологічні інновації та державна підтримка сприяють тому, що «зелена» енергетика стає конкурентною навіть без субсидій.

Перспективи розвитку відновлюваної енергетики безпосередньо пов'язані з технологічними інноваціями. Нові покоління сонячних панелей, здатних ефективно працювати навіть за слабого освітлення, гібридні

системи зберігання енергії, розвиток водневої енергетики та впровадження «розумних» мереж (smart grids) відкривають нові можливості для інтеграції відновлюваних джерел у загальну енергосистему. Особливу роль відіграють технології акумулювання енергії, які дозволяють згладжувати коливання виробництва та споживання електроенергії, забезпечуючи стабільність енергопостачання[17].

Економічні переваги розвитку відновлюваної енергетики стають дедалі очевиднішими. Вона створює нові робочі місця, стимулює розвиток високотехнологічних галузей, знижує залежність країн від імпорту викопного палива та сприяє енергетичній децентралізації. Для країн, що розвиваються, інвестиції у «зелену» енергетику є засобом модернізації економіки та підвищення рівня енергозабезпечення населення. Водночас, для розвинених держав розвиток відновлюваних джерел стає стратегічною частиною кліматичної політики та конкурентною перевагою на глобальному ринку.

Екологічний аспект є одним із найважливіших у розвитку відновлюваної енергетики. Використання «чистих» джерел енергії сприяє скороченню викидів CO₂, зменшенню забруднення повітря та збереженню природних ресурсів. Це відповідає Цілям сталого розвитку ООН, зокрема меті №7 — «Забезпечення доступу до недорогих, надійних, сталих і сучасних джерел енергії для всіх». У цьому контексті відновлювана енергетика є не лише технічним, а й цивілізаційним вибором, що визначає майбутнє екологічної рівноваги планети[59].

Перспективи розвитку відновлюваної енергетики в Україні мають значний потенціал. Україна володіє сприятливими природними умовами для розвитку сонячної, вітрової, біоенергетичної та малої гідроенергетики. Згідно з Національною енергетичною стратегією до 2050 року, частка відновлюваних джерел у загальному енергетичному балансі має зрости щонайменше до 30–35%. Ключовими пріоритетами є створення сприятливих умов для інвестицій, розвиток локального виробництва енергетичного

обладнання, інтеграція української енергосистеми до європейської та поступове зниження залежності від викопного палива.

Водночас розвиток «зеленої» енергетики стикається з низкою викликів. Серед них — нестабільність законодавчої бази, недостатня пропускна здатність мереж, потреба у великих капіталовкладеннях, а також опір традиційних енергетичних корпорацій. Вирішення цих проблем потребує послідовної державної політики, запровадження механізмів «зеленого» тарифу, підтримки досліджень і розвитку локальних енергетичних громад[89].

У перспективі ключову роль відіграватиме інтеграція відновлюваних джерел у концепцію «розумних міст» і децентралізованих енергетичних систем. Використання цифрових технологій, штучного інтелекту та автоматизованих систем управління дозволить оптимізувати енергоспоживання та підвищити ефективність усіх етапів виробництва і розподілу енергії. Також очікується зростання ролі міжнародного співробітництва у сфері «зеленої» трансформації — спільні проєкти з ЄС, Світовим банком, ЄБРР та іншими інституціями сприятимуть технологічній модернізації енергетичного сектору.

Отже, розвиток відновлюваної енергетики є невідворотним процесом, який визначатиме енергетичне майбутнє людства. Її подальше зростання залежить від поєднання політичної волі, інвестиційних рішень, інноваційних технологій і суспільної підтримки. У довгостроковій перспективі саме відновлювана енергетика стане основою глобальної енергетичної безпеки, економічної стабільності та екологічного добробуту, забезпечуючи перехід до нової моделі сталого розвитку цивілізації[59].

Енергетичний сектор держави є однією з провідних сфер, що забезпечує стабільне функціонування сучасної економіки. В українських реаліях він також виступає ключовим чинником екологічної та економічної безпеки країни, тоді як питання боротьби зі зміною клімату та процеси декарбонізації відходять на другий план. З огляду на суттєве моральне й

фізичне зношення основних виробничих фондів національного промислово-економічного комплексу, а також значні пошкодження чи навіть руйнування об'єктів критичної енергетичної інфраструктури, пріоритетного значення набуває пошук нових інвестиційних рішень. Особливо це стосується розвитку відновлюваної енергетики — на базі сонячної, вітрової, геотермальної, біогазової та інших форм енергії — із дотриманням екологічних стандартів і забезпеченням суспільно-економічних потреб у енергоресурсах.

Відновлювана енергетика в Україні поступово забезпечує все більшу кількість споживачів доступною енергією, отриманою з невичерпних природних джерел, що водночас сприяє зменшенню екологічного навантаження в довгостроковій перспективі. У контексті європейської інтеграції стратегічним напрямом розвитку обрано зниження залежності від російських енергоресурсів через активне впровадження технологій «зеленої» енергетики[67].

За даними міжнародних рейтингів, Україна посіла 8-ме місце серед 104 країн світу за рівнем інвестиційної привабливості у сфері розвитку низьковуглецевих джерел енергії та формування «зеленої» економіки. У 2021 році держава займала 48-му позицію серед 136 країн світу в рейтингу загального інвестиційного потенціалу за версією BloombergNEF. Сьогодні до числа найбільших міжнародних кредиторів та інвесторів у сектор відновлюваної енергетики України належать: Європейський банк реконструкції та розвитку, Чорноморський банк торгівлі та розвитку, Американська міжнародна фінансова корпорація розвитку (DFC), Федеральний банк землі Баварія (BayernLB), Інвестиційний фонд для країн, що розвиваються (IFU), Північна екологічна фінансова корпорація (NEFCO) та інші[10].

Варто зазначити, що 2021 рік став показовим у контексті доцільності подальшого розвитку відновлюваної енергетики, адже саме тоді вперше в історії обсяги виробництва енергії з відновлюваних джерел перевищили

показники теплоелектростанцій. Цей факт сприяв скороченню реальних викидів CO₂, економії значних обсягів вугілля та природного газу, що загалом підтвердило високу ефективність використання відновлюваних джерел енергії в Україні. На сучасному етапі національний енергетичний сектор продовжує підтримувати розвиток генерації на основі відновлюваних ресурсів через запровадження моделі «зеленого» тарифу. Водночас зазначений механізм має певні обмеження, зокрема через орієнтацію тарифного стимулювання приватних домогосподарств на продаж енергії до мережі, а не на вдосконалення технологічної бази, що призводить до появи технічних проблем і потенційних зловживань, пов'язаних із завищенням потужностей енергетичних об'єктів[9].

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації в Україну суттєво сповільнило розвиток галузі, різко обмеживши можливості з нарощення виробничих потужностей. Об'єкти відновлюваної енергетики стали одними з основних цілей атак, що спричинило різке скорочення обсягів генерації на більшості територій держави. У зв'язку з цим проведення повноцінного аналізу показників розвитку галузі за 2022–2023 роки ускладнене через відсутність достовірних статистичних даних. Зазначений період також характеризується поглибленням фінансової кризи у секторі, скороченням виробництва енергії та уповільненням процесів відновлення зруйнованих потужностей. Зменшення фінансування компаній відновлюваної енергетики було зумовлене зниженням фінансових потоків, борговим навантаженням, геополітичною нестабільністю та масштабними руйнуваннями енергетичної інфраструктури.

У цьому контексті ключовим напрямом державної політики стає впровадження інноваційних механізмів фінансування й інвестування енергетичних підприємств і проєктів. Важливу роль у цьому процесі відіграє Енергетична стратегія України до 2050 року, ухвалена у 2022 році. Її основні положення передбачають забезпечення доступу до надійних, сталих і сучасних джерел енергії, а також досягнення таких стратегічних цілей[78]:

досягнення максимальної кліматичної нейтральності;
скорочення використання вугілля у структурі енергетичного сектору;
оновлення та модернізація енергетичної інфраструктури;
підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів;
інтеграція енергетичного ринку України до енергетичної системи Європейського Союзу;
забезпечення енергетичної самодостатності на основі економічної доцільності;
розвиток альтернативних джерел енергії, нових технологій та інноваційних рішень у сфері енергетики.

Таким чином, в умовах сучасних викликів розвиток відновлюваної енергетики в Україні постає не лише економічною потребою, а й стратегічним пріоритетом, спрямованим на посилення енергетичної безпеки, екологічну стійкість і поступову інтеграцію в європейський енергетичний простір.

Слід підкреслити, що державне фінансування відновлюваної енергетики відіграє ключову роль у трансформації національної економіки, однак дана галузь все ще потребує суттєвого розширення інвестиційних інструментів. Генезис ринку проєктів відновлюваної енергетики супроводжується поступовою еволюцією фінансових інструментів і зміною умов їх застосування. Традиційні форми фінансування — такі як самофінансування, бюджетні дотації, банківське кредитування та лізинг — уже не забезпечують очікуваного ефекту через низку економічних, правових і технологічних обмежень. Це зумовлює необхідність упровадження більш гнучких, спеціалізованих фінансових механізмів та інноваційних інструментів інвестування[95].

Аналіз сучасних тенденцій дає підстави виокремити два основні підходи до функціонування фінансових механізмів у сфері відновлюваної енергетики:

Ринкові механізми — реалізуються на конкурентному ринку та передбачають використання різноманітних фінансових інструментів і важелів (кредити, інвестиційні фонди, приватні інвестиції, енергосервісні контракти тощо).

Спеціальні регуляторні механізми — пов'язані з державною підтримкою галузі, зокрема у формі субсидій, пільг, державних гарантій або компенсацій частини вартості обладнання.

В українських умовах основними формами державної участі залишаються субсидії на придбання та встановлення обладнання, закупівля електроенергії за «зеленим» тарифом, а також, хоча й рідше, укладання енергосервісних контрактів. Проте така система фінансування, орієнтована на потужності об'єктів, має специфічний характер і через відсутність напрацьованих практик породжує додаткові ризики для потенційних інвесторів[76, С.108].

Варто також відзначити зростаючу роль банківських установ та міжнародних фінансових інституцій, які забезпечують інвестиційне кредитування проєктів у сфері відновлюваної енергетики. Останніми роками значного впливу набули також ЕРС-підрядники (Engineering, Procurement and Construction), державні агентства з енергетичного розвитку та револьверні фонди, що спрямовують кошти на реалізацію «зелених» ініціатив. На цьому тлі активно розвиваються новітні фінансові інструменти, серед яких особливої популярності набувають зелені облігації, енергетичний лізинг і спеціалізовані інвестиційні фонди, орієнтовані на підтримку сталих енергетичних проєктів.

Таким чином, ефективне поєднання державного регулювання, ринкових інструментів та інноваційних фінансових рішень створює підґрунтя для формування конкурентоспроможного, екологічно збалансованого енергетичного сектору України.

Висновки до третього розділу

Енергетична безпека є стратегічним ресурсом державного розвитку, економічної незалежності та екологічної стабільності. У глобальній стратегії сталого розвитку вона виступає системоутворюючим чинником, який поєднує економічні інтереси, соціальну справедливість та екологічну відповідальність.

Перехід до сталої енергетики неможливий без міждержавної співпраці, науково-технічного прогресу та відповідального ставлення до природних ресурсів. Саме синергія цих елементів забезпечить світові спільноті не лише енергетичну безпеку, а й довгострокову перспективу сталого розвитку, що базується на принципах рівності, ефективності та екологічної гармонії.

Фінансові та інвестиційні потреби України у сфері відновлюваної енергетики є надзвичайно масштабними, оскільки саме від їх задоволення залежить можливість досягнення глобальної мети – уповільнення темпів зміни клімату. Обсяги необхідних інвестицій безпосередньо визначаються рівнем економічного розвитку держави, станом її енергетичної інфраструктури та наявною технологічною базою. В сучасних умовах господарювання залучення інвестицій виступає ключовою передумовою своєчасного переходу України до поствоєнного, відновлюваного енергетичного простору. При цьому вартість капіталу є вирішальним чинником, що впливає на обсяги інвестування у «зелену» енергетику, оскільки встановлення відновлюваних джерел енергії вимагає значних початкових витрат.

Проведене дослідження засвідчило, що з урахуванням сучасного економічного стану України та особливостей її інституційного середовища, найбільш перспективними фінансовими інструментами розвитку відновлюваної енергетики є зелені фінанси та первинне публічне розміщення акцій (IPO). Активізація діяльності фінансових посередників і створення компаній, які спеціалізуються на публічному розміщенні акцій енергетичних підприємств, сприятиме розширенню інвестиційних можливостей у цій

галузі. Водночас забезпечення техніко-економічного супроводу реалізації енергетичних проєктів дозволить підвищити ефективність інвестиційного процесу.

Такі кроки сприятимуть посиленню конкуренції на фінансовому ринку, підвищенню рівня диверсифікації фінансових інструментів, стимулюватимуть технологічне оновлення українських енергетичних компаній та розширять можливості фінансування проєктів, спрямованих на розвиток відновлюваних джерел енергії.

На сьогодні вже сформовано передумови для подальшого розвитку національного фінансового ринку відповідно до потреб галузі відновлюваної енергетики та міжнародних тенденцій її фінансування. Формування вітчизняних принципів екологічного інвестування, впровадження належного методологічного регулювання та державної фінансової підтримки стануть потужним стимулом для модернізації існуючих енергетичних підприємств і створення нових виробничих потужностей. Це дозволить не лише забезпечити енергетичну стійкість держави, а й інтегрувати українську економіку у глобальні «зелені» процеси відповідно до сучасних екологічних стандартів.

ВИСНОВКИ

Вивчення обраної тематики допомогло формуванню висновків, які відповідають поставленим завданням актуальної теми, а саме:

1. Енергетичні суперечності є одним із головних чинників дестабілізації світового порядку, адже контроль над енергоресурсами визначає геополітичну вагу держав. Боротьба за доступ до нафти, газу, урану чи новітніх джерел енергії (літію, кобальту, рідкоземельних металів) перетворюється на стратегічну мету країн, що формує нові осі напруження. Такі конфлікти впливають на регіональні баланси сил, зумовлюють створення військово-політичних союзів і викликають економічні санкції, що безпосередньо впливають на темпи сталого розвитку. Втрата енергетичної стабільності призводить до зростання вартості ресурсів, сповільнення промислового розвитку, соціальної напруги та деградації екологічних систем.

2. Гібридний характер сучасних енергетичних конфліктів. Сучасні енергетичні конфлікти не обмежуються прямим збройним протистоянням або економічними санкціями. Вони набувають гібридних форм, поєднуючи політичний тиск, кібератаки на енергетичні системи, маніпуляції інформаційним простором і контроль над логістичними маршрутами постачання енергоресурсів. Такі дії підривають стабільність ринків і створюють передумови для деструктивних процесів у системі сталого розвитку, оскільки підвищують невизначеність і ризики для інвестицій у "зелені" технології. Кіберзагрози, зокрема атаки на критичну енергетичну інфраструктуру, стають новим фронтом конфліктів, що потребує міжнародної координації зусиль у сфері безпеки.

3. Вплив енергетичних конфліктів на економічну, екологічну та соціальну рівновагу. Дестабілізація енергетичних ринків веде до економічних криз, інфляції та дефіциту ресурсів, що знижує рівень життя населення і підриває соціальну стабільність. В екологічному вимірі енергетичні конфлікти часто гальмують екологічні реформи, оскільки держави вимушені концентрувати ресурси на забезпеченні енергетичної безпеки, а не на

переході до відновлюваних джерел. Водночас військові дії, спричинені енергетичними протиріччями, завдають непоправної шкоди природному середовищу — забруднення ґрунтів, води, повітря, знищення енергетичних об'єктів, що створює тривалий ефект деградації екосистем. У соціальному вимірі енергетичні кризи провокують зростання безробіття, міграцію та зниження довіри до влади.

4. Російсько-український енергетичний конфлікт як приклад політичного використання енергоресурсів. Росія протягом тривалого часу застосовувала енергетичний шантаж як інструмент політичного впливу на Україну та Європейський Союз. Газові кризи 2006 та 2009 років, а також спроби маніпулювання цінами на енергоносії стали прикладами того, як енергетика може бути використана для досягнення геополітичних цілей. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році активізувало процеси енергетичної диверсифікації, зокрема розвиток альтернативних джерел енергії, інтеграцію української енергосистеми до європейської ENTSO-E та зменшення залежності від російських енергоносіїв. Цей приклад показав, що енергетична незалежність є передумовою політичного суверенітету й невід'ємним чинником сталого розвитку.

5. Механізми врегулювання енергетичних конфліктів у контексті сталого розвитку. Для зниження конфліктогенності у сфері енергетики необхідно розвивати міжнародно-правові механізми співпраці, спрямовані на забезпечення прозорості, взаємозалежності та довгострокового партнерства. До таких інструментів належать спільні енергетичні ринки, регіональні енергетичні платформи, а також міжнародні організації (Міжнародне енергетичне агентство, Енергетичне співтовариство, ООН). Важливою умовою є формування єдиних стандартів енергетичної безпеки та розвиток «зеленої дипломатії». Розвиток відновлюваної енергетики — сонячної, вітрової, водневої — має стати пріоритетом державної політики, що дозволить зменшити залежність від викопних ресурсів і запобігти новим конфліктам.

6. Роль міжнародного співробітництва у запобіганні енергетичним кризам. Сталий розвиток неможливий без побудови справедливої системи міжнародного енергетичного управління, заснованої на принципах взаємної відповідальності, інноваційності та енергетичної рівності. Міжнародне співробітництво у сфері енергетики має спрямовуватися на створення багатосторонніх партнерств, розвиток спільних наукових проєктів, обмін технологіями та підготовку кадрів у сфері енергоефективності. Україна, як держава, що зазнала руйнівних наслідків енергетичних конфліктів, може стати прикладом переходу від залежності до енергетичної стійкості через інновації, цифровізацію та регіональну інтеграцію. Посилення міжнародної взаємодії сприятиме не лише стабілізації енергетичних ринків, а й створенню фундаменту для глобальної екологічної безпеки.

7. Енергетична безпека виступає одним із ключових стратегічних ресурсів національного розвитку, економічної самодостатності та екологічної збалансованості держави. У контексті глобальної стратегії сталого розвитку вона виконує роль системоутворювального елемента, який поєднує економічну ефективність, соціальну справедливість і відповідальне ставлення до довкілля. Формування сталої енергетичної моделі є неможливим без тісної міжнародної співпраці, інноваційно-технологічного поступу та раціонального використання природних ресурсів. Саме поєднання цих чинників створює основу для забезпечення енергетичної стабільності світової спільноти та довготривалого розвитку, що спирається на принципи рівноправності, результативності та екологічної цілісності.

8. Фінансові й інвестиційні запити України у сфері розвитку відновлюваної енергетики залишаються надзвичайно значними, адже саме їх реалізація визначає спроможність держави долучитися до глобального процесу протидії зміні клімату. Обсяг необхідних капіталовкладень прямо залежить від рівня економічного зростання, технічного стану енергетичної інфраструктури та доступу до сучасних технологій. В умовах воєнних і післявоєнних викликів залучення інвестицій набуває статусу ключової умови

для створення оновленого, інноваційного енергетичного простору. При цьому вирішальним чинником ефективності інвестицій виступає вартість капіталу, адже впровадження відновлюваних джерел енергії потребує значних початкових фінансових ресурсів.

9. З огляду на сучасний економічний стан України та особливості її фінансово-інституційного середовища найбільш перспективними механізмами залучення коштів до «зеленої» енергетики є розвиток системи зелених фінансів і впровадження первинного публічного розміщення акцій (IPO). Розширення діяльності фінансових посередників, створення енергетичних компаній, орієнтованих на відкритий ринок капіталу, а також посилення аналітико-технічного супроводу проєктів сприятимуть зростанню інвестиційної привабливості галузі. Це, у свою чергу, стимулює конкуренцію на фінансовому ринку, збільшує диверсифікацію інструментів інвестування та прискорює технологічне оновлення енергетичних підприємств.

Подібні заходи сприятимуть формуванню стійкої фінансової екосистеми, орієнтованої на екологічно відповідальний бізнес, та відкриють нові можливості для реалізації проєктів у сфері відновлюваної енергетики. На сучасному етапі вже сформовано сприятливі передумови для подальшого розвитку національного фінансового ринку у відповідності до вимог відновлюваної енергетики й глобальних трендів її фінансування. Розроблення національних принципів екологічного інвестування, створення ефективного методологічного регулювання та запровадження системи державної фінансової підтримки стануть потужними каталізаторами модернізації існуючих енергетичних об'єктів і формування нових виробничих потужностей. Це дозволить зміцнити енергетичну стійкість України, сприятиме її інтеграції у світові «зелені» процеси та забезпечить поступ країни відповідно до сучасних міжнародних екологічних стандартів сталого розвитку.

Отже, енергетичні конфлікти виступають не лише наслідком політичного протистояння, а й системним фактором, що визначає темпи та

якість сталого розвитку у ХХІ столітті. Їхнє подолання можливе лише за умови глибокої модернізації енергетичної політики, міжнародної координації дій і переходу до моделі «енергетичної солідарності», заснованої на взаємній довірі, технологічній відкритості та відповідальному використанні природних ресурсів. Такий підхід забезпечить довгострокову стабільність, економічну безпеку й екологічну гармонію у глобальному вимірі.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Багінський А. В. Сучасні соціально-політичні конфлікти у структурному вимірі. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Випуск 2 (42). С.6 -10.
2. Бурлуцька С.В. Пружні стратегії забезпечення сталого розвитку національної економіки: теорія та практика [монограф.] / С.В. Бурлуцька; наук. ред. Н.Ю. Рекова; МОН України. ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2016. 320с.
3. Бурлуцький С.В. Рентоорієнтована поведінка суб'єктів вітчизняної економіки в контексті «прокляття ресурсів». *Економіка та право*. 2014 - №1 (38). С.38 – 48
4. Використання палива за травень 2021 року. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/energ/vmp/vmp_0521_ue.xls
5. Від газової кризи до війни з російською федерацією: роль України в забезпеченні енергетичної безпеки Польщі та країн центральної Європи. *Наукові журнали "Острозької академії"*. URL: <https://journals.oa.edu.ua/agora/article/view/4126>
6. Вітман К. М. Стратегія «зворотного Кіссінджера» в умовах гібридної конфронтації: геополітична дилема США / К. М. Вітман, О. Г. Капсамун // *Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 трав. 2025 р.)* : у 2 т. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2025. Т. 2. С. 358-360. URL: <https://hdl.handle.net/11300/30699>
7. Вітман К.М. Невизнані держави пострадянського та постсоціалістичного простору: шлях до міжнародного визнання. *Держава і право*. 2011. С.34-39.
8. Вітман К.М. Тенденції етнополітичної дезінтеграції в європейському просторі. *Актуальні проблеми політики*. 2015. № 54. С. 20-29.

9. Вплив війни на українські дослідження – Національний фонд досліджень України. *Національний фонд досліджень України – Віримо в нашу перемогу!* URL: <https://nrfu.org.ua/news/vplyv-vijny-na-ukrayinskidoslidzhennya/>
10. Генералов, О. В. Реалії та виклики енергетичної безпеки: вплив конфлікту в Україні на міжнародні енергетичні стратегії. *Економіка та суспільство*. 2023, № 58, с. 1–7.
11. Генералов, О. Реалії та виклики енергетичної безпеки: вплив конфлікту в Україні на міжнародні енергетичні стратегії. *Економіка та суспільство*, 2023. № 58. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-7>
12. Гетманенко О.О. Економіка війни: вплив сучасних військових конфліктів на глобальну економічну стабільність. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 4 (286). URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d0f1da49-f326-44e3-bebb-8790c71cbbe0/content>
13. Головень Ю., Буканов Г. Трансформація концепту політичної стабільності в умовах воєнного стану. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2025. Випуск 2 (78). С.50 - 56.
14. Грабчук О. Невизначеність розподільчих процесів як фактор виникнення фінансових рецесій. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2010. Вип 4(1). С.17 – 22.
15. Грачук, В. С. Правове регулювання енергетичних правовідносин в Україні в контексті сталого розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2024, № 3, с. 16-20. DOI:10.24144/2307-3322.2024.86.3.16
16. Денисюк С.П. Енергетичний перехід – вимоги якісних змін у розвитку енергетики. *Енергетика: економіка, технології, екологія*. 2019. № 1. С. 7-28.

17. Донченко М. В. Еволюція формування та розвитку світового ринку нафти. Університет державної фіскальної служби України. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6862/1/6858_IR.pdf
18. Завгородня Ю.В. Теоретичне усвідомлення сутності поняття «кібервійна» у політичному просторі. Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. *Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 27-28 жовтня 2022 р.). 2022. С.103-115
19. Зовнішня політика держав в умовах глобальної геополітичної нестабільності: *матеріали Всеукраїнської наукової онлайн-конференції* (м. Київ, 14 березня 2025 року) / ред. кол. Батрименко О.В., Руденко С.В., [та ін.]. Київ: ВАДЕКС, 2025. 93 с.
20. Істюкало, Н. В., Литвин, М. В. Концепція сталого розвитку України в контексті глобальних загроз. *Науковий вісник НГУ*, 2021, № 3, с. 178-183. DOI:10.33271/nvngu/2021-3/178
21. Клопов І. О. Теоретичні аспекти класифікації енергетичних ресурсів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Випуск 7, частина 2. 2016. С.10-14.
22. Коваленко, Ю., Лазаренко, Д., Марченко, О. Енергетична безпека країни під час війни: бар'єри та перспективи подолання. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 2024, №326(1), С. 262-266. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-326-41>
23. Кононенко О.Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку: навчально-методичний посібник / О.Ю. Кононенко. –К.: ДП «Прінт сервіс», 2016. –109 с.
24. Кормич Л.І., Краснопольська Т.М., Завгородня Ю.В. Конструктивізм та деструктивність суспільних змін у Східній та Центрально-Східній Європі в усвідомленні українського соціуму. *Актуальні проблеми політики*. №73. 2024. С. 5-15.

25. Лазаренко Д.О., Папук Д.О. Підтримка розвитку еко-індустріальних парків в умовах релокації та євроінтеграції бізнес-процесів. *Economic Herald of the Donbas*. Науковий журнал № 3 (69) 2022. С.27-31
26. Лісовий, А. В. Енергетична безпека України: другий рік війни. *Modeling the Development of the Economic Systems (MDES)*, 2025. с. 124–130.
27. Літвін Л. А. Сучасні концепції національних інтересів у контексті зовнішньої політики держав. *Політичне життя*. 2018. № 2. С. 129-135.
28. Миськів, Г., Пасінович, І. І. Сталий розвиток і соціальна відповідальність в умовах війни в Україні. *SEMI*, 2023, Вип. 7, № 1, с. 21-36. DOI:10.23939/semi2023.01.021.
29. Михальська В. В. Постконфліктні управлінські практики в економічній політиці. *Політичне життя*. 2018. № 2. С. 55-61.
30. Походенко Б. О. Огляд та порівняльний аналіз концепцій енергетичної безпеки Європейського Союзу й України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2023. №17. С.56-79.
31. Про енергозбереження: Закон України від 01 лип. 1994 р. № 74/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80#Text>
32. Про Міжвідомчий комітет України у справах Європейських Співтовариств. Указ Президента України від 28.08.1993 № 358/93 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
33. Про основи національної безпеки України. Закон України від 19.06.2003 № 964-IV URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>
34. Про основні напрями зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 № 3360-XII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3360-12>
35. Про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Угода,

Протокол, Міжнародний документ від 14.06.1994. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012.

36. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

37. Про транскордонне співробітництво : Закон України № 1861-IV / Верховна Рада України. 2012. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1861-1520>

38. Сабаш В.В., Сабаш О.О. Енергетична безпека України: можливості подолання конфліктних тенденцій. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 3. С. 204-210.

39. Сичова, А. О. Геополітика енергетичних ресурсів: переосмислення безпеки на глобальному рівні. Вісник НТУУ «КП». Політологія. Соціологія. Право. 2024. (1(61)), 44–49. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.1\(61\).306747](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.1(61).306747)

40. Стрижкова А. Розвиток транскордонного співробітництва України в умовах нових геополітичних змін та підписання угоди між Україною та Європейським Союзом. Менеджер. 2015. No 1. С. 138–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2015_1_24

41. Стукало Н.В. Глобальні виміри сталого розвитку // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». Збірник наукових праць ЛНТУ. – Випуск 7 (28). – Ч.2. – 2010. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_eti/2010_7_2/33.pdf

42. Туниця Ю. Діалектика глобалізації в контексті екологічного імперативу. *Вісник НАН України*. 2008. № 2. с. 8-24. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/all/herald/2008-02/a2-1-n2.pdf>

43. Турецький Р.Р. Вплив української кризи на нафтогазовий ринок Європи. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68. URL: <file:///C:/Users/38096/Downloads/5031->

[%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4952-1-10-20241220.pdf](#)

44. Як вітчизняний транспорт допоміг вижити українській економіці та її громадянам під час війни, 11.01.2023, <https://www.unian.ua/economics/transport/yak-vitchiznyaniy-transport-dopomig-vizhiti-ukrajinskiy-ekonomici-ta-jiji-gromadyanam-pid-chas-viyni-12105600.html>

45. Яцків А. В., Білецька І. М. Еволюція розвитку світового енергетичного ринку. Збірник тез доповідей науково-практичної конференції «Сучасні тренди інноваційного розвитку», 28 жовтня 2021 року. ІваноФранківськ: НАІР, 2021. С. 195-198.

46. Яцків А. В., Білецька І. М. Сутність та класифікація енергетичних ресурсів. Збірник тез доповідей науково-практичної конференції «Економікофінансові механізми здійснення соціально-економічного розвитку України», 1 червня 2021 року. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. С. 229-231.

47. 2020 Military Strength Ranking. *Global Firepower*. 2020. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>

48. Aitken, C., & Ersoy, E. War in Ukraine: The options for Europe's energy supply. *World Economy*. 2023. №46, 887–896.

49. Al-Saidi M. White knight or partner of choice? The Ukraine war and the role of the Middle East in the energy security of Europe. *Energy Strategy Reviews*. 2023. No. 49. P. 101–116.

50. Brzozowska A. Związki Blizniacze współpraca międzynarodowa samorządów lokalnych. *Познань : Związek Misto Polkich*, 1998. 342с.

51. Cafruny A., Fouskas V., Mallinson W., Voynitsky A. Ukraine, multipolarity and the crisis of grand strategies. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. 2023. Vol. 25. Is. 1. Pp. 1–21. <https://doi.org/10.1080/19448953.2022.2084881>

52. Cesluk-Grajewski M. The Ukraine War and Energy Supply [What Think Tanks Are Thinking]. European Parliamentary Research Service. 2022.

URL:<https://policycommons.net/artifacts/2298027/the-ukraine-war-and-energy-supply-what-think-tanks-are-thinking/>

53. Christou O. & Adamides C. Energy securitization and desecuritization in the New Middle East. *Security Dialogue*. 2013. No. 44. P. 507–522.

54. Cross S. NATO–Russia security challenges in the aftermath of Ukraine conflict: managing Black Sea security and beyond. *Southeast European and Black Sea Studies*. 2015. Vol. 15. Is. 2. Pp. 151–177. <https://doi.org/10.1080/14683857.2015.1060017>

55. Суходоля О. Геополітичне протиборство: енергетика, санкції і майбутнє. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2020. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/geopolitichne-protiborstvo-energetika-sankcii-i-maybutne>

56. Denysiuk S., V. Tarhonskyi V. Sustainable development of ukraine's energy in the world measures. *Power engineering: economics, technique, ecology*. 2017. №8. p. 7–31.

57. European Commission REPowerEU: Joint European Action for More Affordable, Secure and Sustainable Energy. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2022). Strasbourg: European Commission, March 8, 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT>

58. European Parliament. Russia's War on Ukraine: Implications for EU Energy Supply. European Parliament. 2022. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729281/EPRS_ATA\(2022\)729281_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/729281/EPRS_ATA(2022)729281_EN.pdf)

59. Fakir I., Harari M., Youssef H. Conflict Resolution in the Mediterranean: Energy as a Potential Game-Changer. Friedrich-Ebert-Stiftung Project on Peace and Security in the MENA Region. 2023. – 72 p.

60. Formuszewicz R. Wspolpraca zagraniczna samorzadu lokalnego w Wielkopolsce. *Poznan : Instytut Zachodni*, 2004. 254 s.

61. Fuentes S., Villafafila-Robles R. & Lerner E. Composed Index for the Evaluation of the Energy Security of Power Systems: Application to the Case of Argentina. *Energies*. 2020. Vol. 13. P. 39–58.
62. Goldman Sachs Research. 2023 Europe Outlook: Milder Recession, Higher Terminal Rate. Goldman Sachs. 2023. – 16 p.
63. Gong X., Wang Y. & Lin B. Assessing dynamic China's energy security: Based on functional data analysis. *Energies* 2021. Vol. 217. P. 11–32.
64. Gozman, L. Why Ukrainian NATO membership would actually be good for Russia. *Atlantic Council*. 2023. URL:<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-ukrainian-nato-membership-would-actually-be-good-for-russia>
65. Herranz-Surralls A. European external energy policy: governance, diplomacy and sustainability, in: K.E. Jørgensen, Å.K. Aarstad, E. Drieskens, K.V. Laatikainen, B. Tonra (Eds.). *The SAGE Handbook of European Foreign Policy*, SAGE reference, Los Angeles, (Chapter 63). 2015. P. 102–131.
66. Hunter R. The Ukraine crisis: why and what now. *Survival*. 2022. Vol. 64. Is. 1. Pp. 7–28. <https://doi.org/10.1080/00396338.2022.2032953>
67. International Energy Agency Reliance on Russian Fossil Fuels in OECD and EU Countries. International Energy Agency. 2023. URL: <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-product/reliance-on-russian-fossil-fuels-in-oecd-and-eu-countries>
68. International Energy Agency. *World Energy Outlook 2023*. 2023. URL: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2023>
69. Jonek-Kowalska I. Multi-criteria evaluation of the effectiveness of energy policy in Central and Eastern European countries in a long-term perspective. *Energy Strategy Reviews*. 2022. Vol. 44. P. 72–91.
70. Kormych, L., Krasnopol'ska, T. & Zavhorodnia, Yu. Digital Transformation and National Security Ensuring. *Evropsky Politicky Pravni Diskurz*, 2024. 11, 1, 29-37. <https://doi.org/10.46340/eppd.2024.11.1.4>

71. Kuzemko C., Blondeel M., Dupont C. & Brisbois M. Russia's war on Ukraine, European energy policy responses & implications for sustainable transformations. *Energy Research & Social Science*. 2022. Vol. 93. P. 102–123.
72. Liudmyla Kormych, Yuliia Zavhorodnia The concept of modern political confrontation in cyber space. *Journal of Cybersecurity*, Volume 9, Issue 1, 2023. <https://academic.oup.com/cybersecurity/article/9/1/tyad017/7240366>
73. Menon R., Ruger W. NATO enlargement and US grand strategy: a net assessment. *International Politics*. 2020. Vol. 57. Pp. 371–400. <https://doi.org/10.1057/s41311-020-00235-7>
74. Mróz M. Energy Security in Danger? A Comparative Analysis of Oil and Copper Supply. *Energies*. 2022. Vol. 15. P. 56–63.
75. Rodríguez-Fernandez L., Fernandez-Carvajal L., Ruiz-Gomez L. Evolution of European Union's energy security in gas supply during Russia–Ukraine gas crises (2006–2009). *Energy Strategy Review*. 2022. Vol. 30. P. 43–61.
76. Rohac, D. Don't Delay Ukraine's Path to NATO Membership. *Foreign Policy*. 2023. URL: <https://foreignpolicy.com/2023/06/05/ukraine-russia-nato-membership-sum-mit-vilnius/>
77. Rystad Energy. Energy Transition Report – Carbon Capture, Utilization and Storage Market Update. Rystad Energy. 2024. – 32 p.
78. Siksnyte-Butkiene I. Defining the Perception of Energy Security: An Overview. *Economies*. 2023. Vol. 11. P. 174–188.
79. Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg to cad.ets at the Maritime Academy in Odesa. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_170337.htm
80. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization. *Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Lisbon 19-20 November 2010*. NATO. 2010. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf

81. Strojny J., Krakowiak-Bal A., Knaga J., Kacorzyk P. Energy Security: A Conceptual Overview. *Energies*. 2023. Vol. 16. P. 50–65.
82. Szabo J. Energy transition or transformation? Power and politics in the European natural gas industry's trasformismo. *Energy Resource Social Science*. 2022. Vol. 84. P. 132–154.
83. Van de Graaf T. & Colgan J. Russian gas games or well-oiled conflict? Energy security and the 2014 Ukraine crisis. *Energy Resource Social Science*. 2017. Vol. 24. P. 59–64.
84. Warrel, L. Market Integration in the International Coal Industry: A Cointegration Approach. Luleå University of Technology. Kkv. URL: <http://www.kkv.se/globalassets/forskning/projekt/market-integration-in-theinternational-coal-industry-a-cointegration-approach.pdf>
85. Weber M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley, CA: *University of California Press*. 1978. 1469 p.

